

MILITAIRE SPECTATOR

TRIDENT JUNCTURE 2018

- Interview met Matthieu Borsboom
- Manoeuvring in the Hybrid Environment

MILITAIRE SPECTATOR

Vooruitblik

In *Militaire Spectator* 10-2019 verschijnt onder meer: 'Een comprehensive approach in the Heart of Darkness? Post-conflict peacebuilding tijdens de VN-missie in Congo (1960-1964)' van Ismail Boutaleb.

Na zes jaar is afgelopen juni de nieuwe Nederlandse Defensie Doctrine (NDD 2019) verschenen. Hierin is (nog steeds) een belangrijke rol weggelegd voor de zogenoemde geïntegreerde aanpak of comprehensive approach. In het algemeen wordt gedacht dat deze benadering pas na het einde van de Koude Oorlog tot wasdom is gekomen, eerst op de Balkan en later in Afghanistan. De geschiedenis van interventies leert echter dat de geïntegreerde aanpak op het hoogtepunt van de Koude Oorlog al in VN-operaties werd toegepast. Begin jaren 60 leidden de Verenigde Naties een omvangrijke missie in het politiek verscheurde en verdeelde Congo. Tijdens die Opération des Nations Unies au Congo (ONUC) was er al een door de VN bedachte, multidimensionale benadering.

Een vliegtuig brengt medicijnen in de Congolese provincie Equateur tijdens de ONUC-missie

Van 1960 tot 1964 probeerde de VN het Afrikaanse land te helpen zijn pas verworven onafhankelijkheid in goede banen te leiden. Dit bleek een hels karwei. Etnische onrust, muitende soldaten, rebellerende provincies en de strijd om grondstoffen zorgden voor een explosieve situatie die maar moeilijk te bedwingen bleek. Het 'spook van Congo' zou de VN nog lang achtervolgen.

MEDEDELING

Mars en Mercurius symposium 23 oktober 2019 Stroe

Landoptreden in een nieuwe wereld?

Defensie en de landmacht bevinden zich op een strategisch kruispunt: Nederland, Europa en het trans-Atlantisch bondgenootschap zien zich geconfronteerd met nieuwe uitdagingen. Er is toenemende instabiliteit aan de buitengrenzen, terwijl Rusland en China zich assertief opstellen. Tegelijkertijd gaan de technologische veranderingen snel en zijn er ingrijpende demografische ontwikkelingen.

Tijdens het Mars en Mercurius symposium gaan gerenommeerde sprekers van Defensie in op de

veranderingen in het veiligheidslandschap, de veranderende aard van conflicten en klimaatverandering en veiligheid. Moderator is kolonel Mietta Groeneveld.

Datum: woensdag 23 oktober 2019

Locatie: generaal-majoor Kootkazerne in Stroe

Tijd: inloop vanaf 14.30 uur, symposium van 15.00-18.00 uur

Meer informatie en aanmelden:

<https://mars-mercurius.nl/symposium>

UITGAVE

Koninklijke Vereniging ter Beoefening
van de Krijgswetenschap
www.kvbk.nl
E info@kvbk.nl
facebook.com/KVBKsecretaris
twitter.com/kvbk1

Secretaris en ledenadministratie

Majoor R.P.G. Verheijen MA
E secretaris@kvbk.nl
Nederlandse Defensieacademie (NLDA)
Sectie MOW
Ledenadministratie KVVK
Postbus 90002, 4800 PA Breda
E ledenadministratie@kvbk.nl

REDACTIE

Igen b.d. ir. R.G. Tieskens (hoofdredacteur)
drs. A. Alta
kol Marns drs. G.F. Booij EMSD
kol drs. A.J.H. Bouwmeester
prof. dr. A. ten Cate
dr. A. Claver
drs. P. Donker
bgen prof. dr. mr. P.A.L. Duchaine
cdre KLu b.d. F. Groen (plv. hoofdredacteur)
kol ir. M.P. Groeneveld
kap (R) L.J. Leeuwenburg-de Jong MA
(e-outreach)
Ikol mr. drs. B.M.J. Pijpers
mr. drs. A. van Vark KMar
kltz drs. H. Warnar
maj KLu Y.Q. Wingelaar-Jagt, MD

BUREAU REDACTIE

drs. A. Hoets
mw. drs. A. Kool
dr. F.J.C.M. van Nijnatten (eindredactie)
NIMH
Postbus 90701
2509 LS Den Haag
T 070 – 316 51 20
E redactie.militaire.spectator@mindef.nl
www.militairespectator.nl
facebook.com/militaire-spectator
twitter.com/milspectator
De Militaire Spectator is
aangesloten bij de European
Military Press Association

LIDMAATSCHAP

binnenland € 25,00
studenten € 17,50
buitenland € 30,00

OPMAAK

Coco Bookmedia

DRUK

Bariet Ten Brink
ISSN 0026-3869
Nadruk verboden

Coverfoto: Inzet van de Nederlandse
krijgsmacht tijdens oefening Trident
Juncture 2018 in Noorwegen

Foto: NAVO

MILITAIRESPECTATOR

408 Trident Juncture 2018

R.J. Aarten

De Nederlandse krijgsmacht heeft een substantiële bijdrage geleverd aan Trident Juncture 2018 en moet, om verbeterpunten zichtbaar te maken, in internationaal verband Major Joint Operations blijven beoefenen.

424 ‘Synergie, denkkraft en organisatievermogen’

Mietta Groeneveld, Allard Wagemaker en Frans van Nijnatten

Uit de Nederlandse inzet in Afghanistan zijn lessen te trekken rond het geïntegreerd optreden, het opleiden van het militaire management en het uitspreken van ambitie, zegt vice-admiraal b.d. Matthieu Borsboom in een interview.

432 Manoeuvring in the Hybrid Environment

T. van Loon en S.H.M. Verstegen

To deal with opponents that exploit the hybrid environment, NATO should embrace comprehensiveness, exploit the full scope of its strengths and stimulate careful synchronisation of military and non-military capabilities.

En verder:

Editoriaal	406
Gastcolumn	448
Tegenwicht	450
Verslag boekpresentatie	452
Boeken	456
RetroSpectator	462
Andere ogen	464

In het land der blinden...

In 2013 verscheen *Exit Wounds*, het zeer persoonlijke relaas van de Australische generaal-majoor John Cantwell over de strijd van zijn land tegen het terrorisme, maar zeker ook de strijd tegen zichzelf, die hij bijna verloor.¹

In het Gemenebest, en vooral het Verenigd Koninkrijk, verschijnt maandelijks, zo niet wekelijks een nieuw boek van een oud militair, hoge ambtenaar of politicus verbonden aan het ministerie van Defensie. Deze Angelsaksische traditie moet niet te veel worden opgehemeld, er zitten ook nadelen aan: het kunnen uitingen zijn van frustratie, naïviteit, en ook enige mate van intellectuele ijdelheid kan onze westerburen niet ontzegd worden. Maar het heeft ook voordelen: het zijn veelal verhalen van (opper)officieren of civiele gezagsdragers met jarenlange ervaring in het overheids- en defensieapparaat. Mensen die met autoriteit hun mening geven.

Deze traditie heeft Nederland niet echt. Zelden verschijnt een persoonlijk relaas van een militair of burgermedewerker wiens autoriteit voortkomt uit diepgaande kennis van de defensieorganisatie. Het boek over generaal b.d. Van Uhm is hier een positieve uitzondering op.² Maar, al met al lijkt het niet echt in onze militaire, onze Defensiecultuur te passen.

Speaking of which... Dit wil niet zeggen dat er niet over de Nederlandse Defensie, cultuur en haar rol in de samenleving wordt geschreven. Dit

haat wordt echter meestal opgevuld door mensen die aan de zijlijn staan en met – op zijn best – informatie uit de tweede of derde hand een realiteit proberen te reconstrueren. En dat lukt vaak niet. Maar, ach, wie ziet het? Niet het grote publiek; enkel de zittende militairen en ambtenaren, maar dat zijn nu – paradoxaal genoeg – precies dezelfde mensen die terughoudend zijn met publiceren of ageren.

Een gevolg is dat er verhalen worden geschreven die vanwege onvoldoende kennis van de context en de cultuur van Defensie niet geheel juist zijn. En als de verhalen wel waar zijn, landt de boodschap niet omdat de auteur gezag en autoriteit mist. Een voorbeeld van zo'n observatie vanaf de zijlijn is de platitude dat de krijgsmacht klem zit tussen de *can do*-mentaliteit en de *moral highground*. Een terugkerend thema en gemakkelijk uit te buiten vooral omdat er – als je kennis van Defensie mist – inderdaad iets tegenstrijdigs in zit. Vaak wordt gesteld dat dit wel anders was in de tijden van prins Maurits (1567-1625) en de VOC, of in de ons omringende landen.

Het is hier niet de plaats om deze paradoxale tegenstelling tegen te spreken of te ontkennen, maar wel om aan te geven dat het inderdaad om een *schijnbare* tegenstelling gaat, die eerder als de kracht van de krijgsmacht moet worden gezien. De kracht van de krijgsmacht wordt nog versterkt als officieren zich vaker op respectvolle en gezaghebbende wijze zouden mengen in het publieke discours over Defensie.

Zeker, het huidige optreden van Defensie is juridisch, ethisch, maatschappelijk en politiek-strategisch ingekaderd. Het gevolg is dat onze krijgsmacht zelfs bij optreden in het hoogste

1 John Cantwell, with Greg Bearup, *Exit Wounds. One Australian's War on Terror* (Melbourne, Melbourne University Publishing, 2013).

2 Sander Koenen, *Peter van Uhm. Ik koos het wapen* (Amsterdam, Uitgeverij Atlas Contact, 2016).

geweldsspectrum en tegen de meest barbaarse tegenstanders hoge normen in acht neemt omtrent ethiek, internationale mensenrechten en het humanitair oorlogsrecht, hoewel de tegenstander dat niet altijd doet. Zie daar de essentie van een asymmetrisch conflict.

En waarom is dit? De Nederlandse krijgsmacht als militair instrument van macht is te allen tijde ingebed in het totale palet aan instrumenten zoals economie en diplomatie en wordt ingezet om de vitale belangen van Nederland te beschermen of te bevorderen. Het is een resultante van het Nederlandse – en bondgenootschappelijke – veiligheidsbeleid en daarmee afhankelijk van de maatschappelijke verhoudingen in een staat.³

Was dit anders in de tijden van prins Maurits, stadhouder en kapitein-generaal van het leger van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden? Nee, uiteraard niet. De instrumenten van macht werden ook hier ingezet om de vitale belangen van de staat te dienen. Wat wel anders was waren de vitale belangen van de Republiek. Sterker nog, je kunt je afvragen of iedereen de vitale belangen van de Republiek wel helemaal scherp had? De ruzies tussen Maurits en raadspensionaris Van Oldenbarnevelt – over de oorlog met de Spanjaarden, neutraliteit, religie en tolerantie – zijn vermaard. Daarnaast waren ook de normen en waarden van de Republiek anders dan die in onze huidige maatschappij: de 16e en 17e eeuw waren immers ook de ‘glorie-tijd’ van de slavernij. Moeten we echt terugverlangen naar die VOC-mentaliteit? En is het anders in andere landen? Nee, zeker niet. Denk alleen al aan het ethische discours in de VS bij de inzet van Reaper-drones.

De kracht van een krijgsmacht zit juist in het samensmelten van de moral highground met de can do-mentaliteit. En alle stappen die wij zetten, iedere toetsing aan ons eigen normkader, is noodzakelijk zodat wij niet zelf als leger, als eenheid of als individuele militair door een ethische grens zakken waardoor de mentale component van ons militaire vermogen verdamppt. En het is juist deze mentale component die er voor zorgt dat er in onze krijgsmacht

onderling vertrouwen is tussen de hogere en de lagere commandant, dat er vertrouwen is in het eigen kunnen en de doctrine, om daarmee maximale vrijheid van handelen te kunnen geven aan de decentrale, laagste niveaus tijdens de uitvoering van de taken. Ofwel: de moral highground is juist de voedingsbodem voor onze can do-mentaliteit.

Laat nu niet gezegd zijn dat er niets mis is met Defensie. Iedereen die er werkt weet dat er verschillende culturen zijn en dat er soms wederzijdse onbekendheid is met, en onbegrip voor de dynamieken die heersen op de werkvloer en in het Haagse. Maar het is toch wel enigszins anachronistisch om de krijgsmacht van nu te vergelijken met die van Maurits; een historicus zou zich hier niet aan wagen. Zeker niet als geen rekening wordt gehouden met het verschil in normen en waarden en de vitale belangen van het land op dat moment.

Maar *soit*, ieder zijn mening. Dat is immers een van de hoge morele waarden die wij in Nederland koesteren en waar militairen desnoods voor willen vechten. Maar dat mag er niet toe leiden dat mensen aan de zijlijn, met onvoldoende kennis van de cultuur en de finesses van de krijgsmacht en daardoor onvoldoende autoriteit, namens Defensie gaan spreken.

Een groep die wel met gezag kan spreken over Defensie zijn de actief dienende militairen en burgermedewerkers. Ja, juist officieren moeten hun stem laten horen, om te voorkomen dat anderen een verkeerd beeld geven van Defensie, haar cultuur en haar maatschappelijke rol.

En daarom roepen wij u op: schrijf, schrijf, schrijf! Dat behoort tot de professie van officier. ■

3 Zie ook hoofdstukken 2 en 3 van de nieuwe *Nederlandse Defensie Doctrine* (Den Haag, ministerie van Defensie, 2019).

Trident Juncture 2018

Substantiële Nederlandse bijdrage aan Joint High Visibility Exercise

Aan de oefening Trident Juncture 2018 in Scandinavië deden meer dan 40.000 militairen uit 31 NAVO-lidstaten en *partner nations* mee. De Nederlandse krijgsmacht heeft binnen haar mogelijkheden een substantiële bijdrage geleverd en veel ervaringen opgedaan. Een dergelijke joint en combined oefening is voor Nederland een defensiebrede inspanning, die veel voorbereiding vergt. Het is zaak dat Nederland met grotere verbanden in internationaal verband Major Joint Operations blijft beoefenen, want alleen tijdens tactische oefeningen worden verbeterpunten zichtbaar. Die punten liggen onder meer bij de interoperabiliteit op het gebied van verbindingssystemen en de beschikbaarheid van luchtmiddelen.

*Maj R.J. Aarten**

Tussen september en december vorig jaar vond de grootschalige NAVO-oefening Trident Juncture 2018 plaats in Scandinavië. Dit was de grootste door de NAVO geleide oefening in meer dan twintig jaar, met als doel om het Joint Force Command Naples te trainen en te evalueren in de *command & control* van de NATO Response Force. De ambitie was om de NATO Response Force, inclusief de Very High Readiness Joint Task Force, in een Artikel V-scenario te trainen en te beoefenen. Hierbij lag de nadruk op grootschalige intensieve gevechtsoperaties in de context van collectieve verdediging van het NAVO-grondgebied.

*Het beladen van Zr. Ms. Johan de Witt tijdens het
voortraject van Trident Juncture, oktober 2018*

FOTO MCD, JOHN VAN HELVERT

* Robbert-Jan Aarten is stafofficier Oefenen bij de Directie Aansturen Operationele Gereedheid en projectofficier voor de Nederlandse deelname aan de oefening Trident Juncture 2018.

Een Nederlandse NH90-helikopter landt op het Deense support ship Esbern Snare: Trident Juncture 2018 was bedoeld om grootschalige gevechtsoperaties te trainen en te evalueren

FOTO NAVO, FRAN C. VALVERDE

Meer dan 40.000 militairen van een groot aantal NAVO-landen deden mee aan deze oefening. Het landdeel speelde zich af in Noorwegen, waar Nederland deelnam met ongeveer 2250 militairen van verschillende defensieonderdelen. Deze oefening was onderdeel van het gereedstellen van eenheden van de marine, de landmacht, de luchtmacht en de ondersteunende elementen ter voorbereiding op de Very High Readiness Joint Task Force. Trident Juncture 2018 was een voor Nederland grote oefening, met een joint-deelname in een multinationale samenstelling. Vanwege het belang van deze grote oefening en de joint-deelname heeft de Directie Aansturen Operationele Gereedheid van

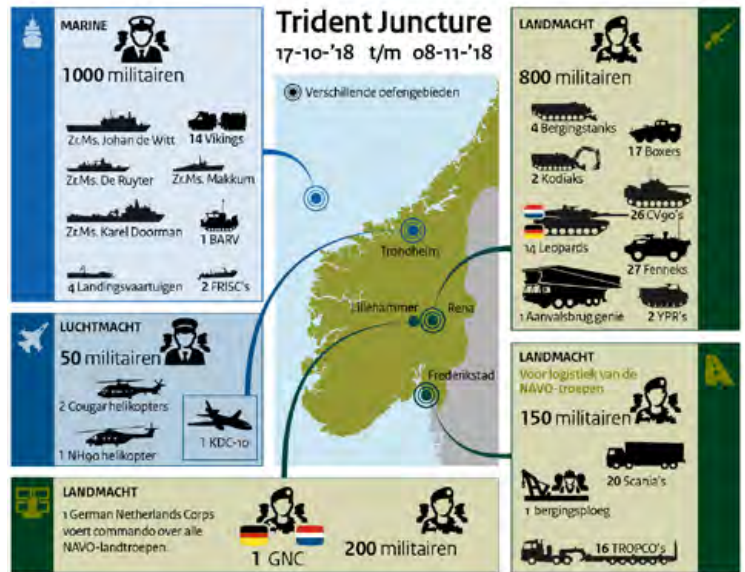
de Defensiestaf een coördinerende rol genomen in de planning met de NAVO, vertegenwoordigers van de defensieonderdelen en de Bestuursstaf. Tijdens Trident Juncture 2018 zijn de Nederlandse eenheden onder bevel gesteld en ingezet in internationaal verband door de NAVO.

Het doel van dit artikel is nut, noodzaak en uitvoering van een dergelijke grote multinationale oefening te beschrijven. Dit doe ik aan de hand van de fasering van de oefening, beginnend bij de initiële planning en eindigend bij de evaluatie. Het artikel sluit af met de belangrijkste ervaringen, de *lessons identified*.

Doelstellingen van Trident Juncture 2018

De doelstellingen zijn door Supreme Allied Commander Transformation, in nauwe samenwerking met Joint Force Command Naples en de Maritime, Land en Air Component Commands, opgesteld. Trident Juncture 2018 had de doelstelling om de Very High Readiness Joint Task Force te trainen en te evalueren in grootschalige gevechtsoperaties. Tegelijkertijd benadrukte de oefening de geloofwaardigheid van bondgenootschappelijke verdediging en afschrikking als militaire alliantie. Vanwege de omvangrijke deelname van troepen en het belang van deze oefening was Trident Juncture 2018 dat jaar de High Visibility Exercise van de NAVO.

Om de doelstellingen te halen moesten voor Trident Juncture 2018 vele maritieme, land- en luchteenheden naar Scandinavië worden verplaatst om in NAVO-verband grootschalige gevechtsoperaties te beoefenen (zie figuur 1). Deze operaties werden uitgevoerd in internationaal verband tegen een gelijkwaardige tegenstander met inachtneming van realistische tijd- en ruimtefactoren. Tijdens Trident Juncture 2018 vond een Reception Staging and Onward Movement plaats om de verplaatsingen en opvang van de eenheden gecoördineerd en gestructureerd te laten verlopen. Dit werd gevolgd door een periode van internationale training en integratie gedurende de Combat Enhancement Training and Forces Integration Training, van belang om de multinationale eenheden in staat te stellen geïntegreerd te trainen voor aanvang van de tactische oefening. Het scenario was fictief en bestond uit hedendaagse dreigingen zoals hybride oorlogvoering, het gebruik van drones, elektronische oorlogvoering en cyber. Om het effect van Trident Juncture 2018 te benadrukken werd een Distinguished Visitors Day in combinatie met een Fire Power Demonstration georganiseerd, met vanzelfsprekend veel aandacht voor media en strategische communicatie. Na de tactische oefening – voor de Nederlandse eenheden het zwaartepunt van de oefening – en de computerondersteunde staftraining, waarbij 1 German Netherlands Corps in de rol van Land Compo-

Figuur 1 Deelnemende Nederlandse eenheden en materieel in Trident Juncture 2018

nent Command werd gecertificeerd, begon de Rearward Movement Staging and Dispatch. In deze fase maakten de eenheden zich klaar voor de strategische retourverplaatsing naar hun vredeslocaties.

Het verloop van de oefening

Op basis van de in de planning vastgestelde gewenste volgorde van binnenkomst van de oefenende troepen, werd de strategische verplaatsing uitgevoerd. Deze fase startte begin september 2018 met het vertrek van de Transportcompagnie van het Bevoorradings- en Transport Commando en eindigde anderhalve maand later met de binnenkomst van de laatste eenheid in Noorwegen. De verplaatsing gebeurde per boot, vliegtuig, trein en wegtransport vanuit de verschillende locaties in Nederland en Duitsland. De strategische verplaatsing was een nationale aangelegenheid en werd gepland en aangestuurd door het National Movement Coordination Center, een recent opgericht element van de Defensie Verkeers- en Vervoersorganisatie. Het National Movement Coordination Center coördineerde in die hoedanigheid met de defensieonderdelen, de partnerlanden en de NAVO. Tientallen treinritten, vluchten,

scheepsverplaatsingen en colonneritten zijn uitgevoerd om de meer dan 2200 Nederlandse militairen, meerdere fregatten, helikopters, honderden containers en voertuigen beheerst en beheerd in Noorwegen te krijgen. De KDC-10 van de luchtmacht vervulde een belangrijke rol als strategisch transportmiddel van Nederland naar Noorwegen. Coördinatie door het National Movement Coordination Center in deze belangrijke verplaatsingsfase was doorgaans goed maar kon, vanwege de huidige tekorten in operationele verbindingssystemen, alleen plaatsvinden via mobiele telefoons. Het gebruik hiervan is niet wenselijk vanwege de gevoeligheid voor af luisteren, wat van invloed zou kunnen zijn op de operatie.

Direct na aankomst in de havens, op de vliegvelden en overige verzamelpunten in Noorwegen vond de overdracht van de nationale bevels-verhouding plaats aan de NAVO en begon de

Reception Staging and Onward Movement. De aansturing van de deelnemende eenheden aan Trident Juncture 2018 tijdens deze fase vond plaats onder leiding van de Joint Logistics Support Group van Joint Force Command Naples. De Joint Logistics Support Group was namens de commandant van de oefening belast met het gecoördineerd en beheerst ontvangen, verzamelen en verplaatsen van alle deelnemende troepen naar de eindbestemmingen in Noorwegen voor aanvang van het tactisch deel van Trident Juncture 2018.

Voor de planning en coördinatie van deze complexe taak werd het Hoofdkwartier van de Joint Logistics Support Group versterkt met individuele stafofficieren – onder wie Nederlandse – en logistieke en transporteenheden. Nederland heeft een Transportcompagnie van het Bevoorradings- en Transport Commando beschikbaar gesteld aan het JLSG voor het

Militairen van 43 Gemechaniseerde Brigade slaan hun kamp op tijdens Trident Juncture 2018

FOTO MCD, HILLE HILLINGA

verplaatsen van binnenkomende internationale eenheden naar hun eindbestemmingen. Deze Transportcompagnie is drie maanden onder Amerikaanse leiding ingezet in Noorwegen in internationaal verband. Het personeel van deze eenheid heeft deelname in deze rol aan Trident Juncture 2018 als zeer interessant en leerzaam ervaren. Dit draagt bij aan de ontwikkeling en (beeld)vorming van jonge officieren en onder-officieren.

Na de Reception Staging and Onward Movement was een fase gepland om de deelnemende eenheden in staat te stellen samen te trainen en eenheden te integreren in een multinationale samenstelling. Deze periode van training op lagere niveaus, het testen van materiaal en uitrusting, afstemming van procedures, het herhalen van tactische vaardigheden en het integreren van externe eenheden was essentieel voor alle niveaus om gereed te zijn om tijdens het tactische deel van Trident Juncture 2018 gevechtsoperaties in internationale samenstelling uit te voeren. De Amfibische Taakgroep van de marine heeft deze Combat Enhancement Training and Forces Integration Training gebruikt om onder meer de Finse eenheid onder bevel te nemen en bekend te maken met werkafspraken en procedures.

De eenheden van de landmacht trainden geïntegreerd met Duitse en Noorse troepen in het kader van de Very High Readiness Joint Task Force (Land), die in 2019 door deze drie landen wordt uitgevoerd. De KDC-10 van de luchtmacht trainde samen met onder meer de Noorse luchtmacht onder leiding van Air Component Command. Helaas duurde deze fase van eigen training te kort vanwege de voorbereidingen voor de Distinguished Visitors Day en de Fire Power Demonstration, de prioriteit van de oefenleiding tijdens Trident Juncture 2018 in het kader van mediacommunicatie en het demonstreren van de gereedheid van de NAVO. Door het zwaartepunt op die dag te leggen kon de Amfibische Taakgroep enkele doelstellingen tijdens de Combat Enhancement Training and Forces Integration Training niet halen, met als gevolg dat deze werden doorgeschoven naar het tactische deel van de oefening.

FOTO: JFC BRUNSSUM-IMAGERY/MARC-ANDRÉ GAUDREAU

NAVO-secretaris-generaal Jens Stoltenberg in gesprek met militairen tijdens de Distinguished Visitors Day in Trondheim

De Distinguished Visitors Day, met als gastheer de secretaris-generaal van de NAVO Jens Stoltenberg, werd bijgewoond door NAVO-commandanten, de Commandanten der Strijdkrachten van de NAVO-landen en vele internationale gasten en media. De doelstelling van deze dag was de toewijding van de NAVO aan de eenheid van de alliantie te benadrukken, alsmede het vermogen om grotere eenheden te verplaatsen, te commanderen en in te zetten tijdens gecombineerde operaties. Voorts toonde de NAVO internationale gevechts- en vuurkracht van de maritieme, land- en luchtcomponenten in een amfibisch scenario. De marine speelde een belangrijke rol tijdens de planning van het maritieme deel van de Distinguished Visitors Day en nam deel met meerdere fregatten en mariniers. Vanwege de beperkte oefenruimte in dit amfibisch scenario was de rol van de elementen van de landmacht beperkt tot een gecombineerde *static show* met Duitsland en Noorwegen in het kader van de Very High Readiness Joint Task Force 2019. De luchtmacht nam deel met de KDC-10, die vliegtuigen in de lucht bijtankte. Dit evenement trok veel aandacht van de internationale media en werd rechtstreeks uitgezonden in verschillende Scandinavische landen.

Na de Distinguished Visitors Day volgde een periode van tactisch oefenen waarbij maritieme,

land-, lucht- en logistieke componenten de planning en uitvoering van grootschalige gevechtsoperaties tegen een gelijkwaardige opponent beoefenden. Voor het gros van de deelnemende Nederlandse eenheden was dit het zwaartepunt van Trident Juncture 2018. Grootschalige gevechtsoperaties hebben veelal een karakter van hoge intensiteit en vereisen een andere *mindset* en benadering. Kennis van doctrine, de manier van optreden en de militaire capaciteiten van partners en de opponent zijn essentieel. Trident Juncture 2018 bood hiervoor een goede mogelijkheid vanwege de deelname van grote aantallen internationale eenheden en de mogelijkheden om geïntegreerd met de Maritime, Land en Air Component Commands te oefenen tegen een gelijkwaardige tegenstander.

In het fictieve, actuele tactische scenario tijdens Trident Juncture 2018 werd de NAVO geconfronteerd met een aanval op een van haar bondgenoten, in dit geval Noorwegen, met als gevolg dat de NATO Response Force 2019 werd ingezet om de territoriale integriteit te herstellen. Voorwaarde om deze aanval tegen te gaan en aansluitend de territoriale integriteit te herstellen was om grote aantallen troepen van NAVO-landen te verplaatsen naar Noorwegen en gecoördineerd in te zetten in grootschalige gevechtsoperaties. In dit scenario werd de NATO Response Force 2019 gedwongen om allereerst in Midden-Noorwegen het vertragend gevecht te voeren tegen een gelijkwaardige, en plaatselijk en tijdelijk, een sterkere tegenstander. Deze tegenstander zette een combinatie van maritieme, land- en luchteenheden gecoördineerd in, ondersteund met actuele mogelijkheden als hybride aspecten en cyber. Het vertragend gevecht gaf de NAVO tijd om voldoende eenheden gevechtsgereed te maken voor het uitvoeren van de tegenaanval. Deze tegenaanval werd uitgevoerd op land, met ondersteuning van de luchtmacht, en afgestemd met maritieme acties op de Atlantische Oceaan.

Aan Trident Juncture 2018 deden meer dan 40.000 militairen mee, verdeeld over zes landbrigades, tientallen fregatten en gevechtsvliegtuigen en onder leiding van Joint Force Command Naples als Joint Task Force Head-

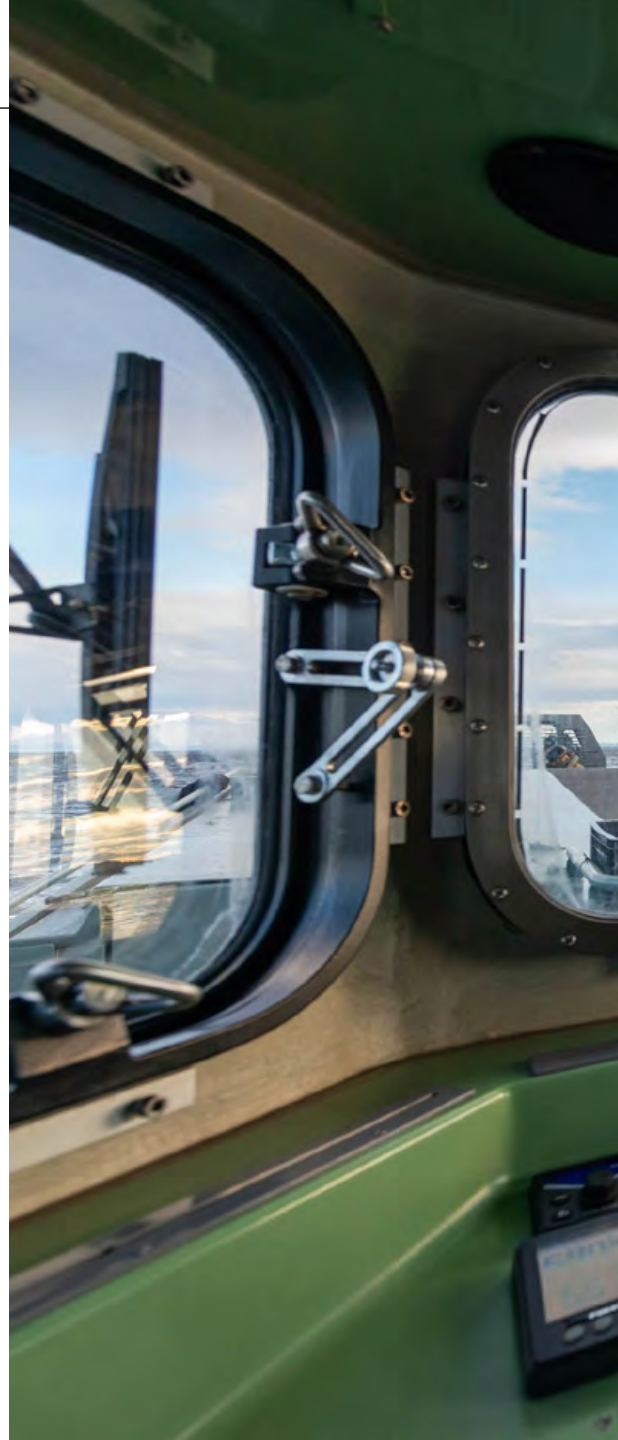

FOTO NAVO, FRAN C. VALVERDE

quarters. 1 German Netherlands Corps vervulde de rol van Land Component Command en stuurde onder meer drie multinationalaal samengestelde landbrigades aan. Voor de marine bood deze tactische oefening een goede eerste mogelijkheid in het opwerken naar inzetgereedheid voor de NATO Response Force in 2020, resulterend in effectieve amfibische training. Er waren voldoende kansen voor verdere integratie met internationale partners en schaarse middelen zoals de helikopters van de luchtmacht.

Trident Juncture 2018 resulteerde in een effectieve amfibische training in het opwerken naar inzetgereedheid voor de NATO Response Force in 2020

De landmacht trainde gevechtsoperaties met een samengestelde bataljonstaakgroep onder leiding van de door Duitsland geleide multinationale Very High Readiness Joint Task Force 2019-brigade. Het tactische scenario speelde zich deels buiten de militaire oefenterreinen af, wat invloed had op de tactieken van de landeenheden. Het Noorse landschap is bergachtig met smalle dalen en weinig wegen en dat beïnvloedde de uitvoering van grootschalige gevechtsoperaties. Het oefenen in ander terrein dan bijvoorbeeld

Noordwest-Europa is belangrijk om hierin kennis en ervaring op te doen. Vanwege de uitgestrektheid van het oefengebied, in combinatie met het Noorse terrein, waren de afstanden en de omlooptijden tussen de logistieke elementen en de gevechtseenheden fors. Dit vergde goede communicatie, afstemming en planning tussen de betrokken eenheden op het gebied van logistieke bevoorrading. De KDC-10 werd ingezet door het Air Component Command voor het bijtanken van gevechtsvliegtuigen in de lucht.

Een punt van zorg zijn de huidige communicatiemiddelen van de internationale eenheden en hoofdkwartieren. De uitwisseling van informatie verliep moeizaam en kan van invloed zijn op de effectiviteit van een multinationale militaire eenheid. De deelname van Nederlandse eenheden aan een tactische oefening in NAVO-verband is belangrijk gelet op het beoefenen van de interoperabiliteit ter voorbereiding op inzet in internationale samenstelling.

Na het tactisch deel van Trident Juncture 2018 begon voor het overgrote deel van de NAVO-eenheden de voorbereiding op de terugverplaatsing naar de vredeslocaties. Om dit namens de commandant van Joint Force Command Naples in goede banen te leiden, kreeg de Joint Logistics Support Group wederom de taak om de zes landbrigades, tientallen fregatten en vliegtuigen gecoördineerd en beheerst te verplaatsen naar

de havens, vliegvelden en grensovergangen om Noorwegen te verlaten. De Rearward Movement Staging and Dispatch werd op dezelfde manier uitgevoerd als de Reception Staging and Onward Movement aan het begin van de oefening. Het National Movement Coordination Center had, wat betreft de verplaatsingen van de Nederlandse eenheden tijdens de Rearward Movement Staging and Dispatch, de nationale coördinatie met het hoofdkwartier van Joint Logistics Support Group. De Nederlandse Transportcompagnie werd door de Joint Logistics Support Group ingezet om eenheden van NAVO-partners te verplaatsen naar hun *points of debarkation*.

Gelijktijdig met de voorbereiding op de terugverplaatsing vond de computerondersteunde commandopostoefening plaats, waarbij Joint Force Command Naples als Joint Task Force Headquarters en 1 German Netherlands Corps

De KDC-10 van de Koninklijke Luchtmacht trainde samen met onder meer de Noorse luchtmacht onder leiding van Air Component Command

FOTO: MCD, MAARTJE ROOS

als Land Component Command werden gecertificeerd in het commanderen en aansturen van grotere formaties in het kader van de NATO Response Force 2019. Maritime, Land en Air Component Commands, alsmede kleinere staven in de rol van *lower control*, namen hieraan deel. Het scenario tijdens deze oefening sloot aan op dat van het tactisch deel zoals eerder beschreven, maar speelde zich geografisch af in het noorden van Noorwegen.

1 German Netherlands Corps, met onder meer drie multinationalaal samengestelde brigades en legerkorpsstroepen onder bevel, werd getraind in het plannen, voorbereiden en aansturen van grootschalige gevechtsoperaties op land tegen een gelijkwaardige tegenstander. Naast 1 German Netherlands Corps nam Nederland tijdens deze commandopostoefening deel met kleine stafelementen en -officieren in de staven van verschillende hoofdkwartieren. Deelname met individuele stafofficieren aan dergelijke internationale oefeningen, vooral in hogere staven die grotere formaties aansturen, biedt een uitgelezen mogelijkheid kennis te ontwikkelen in domeinen waar nationale oefenmogelijkheden schaars zijn.

Strategische communicatie tijdens de oefening

Tijdens Trident Juncture 2018 werden 'daad' en 'woord' is het scenario geïntegreerd. Immers, oefeningen zijn *real time* en de mindset voor strategische communicatie is niet meer weg te denken in het militaire optreden. Daarbij traden verschillende eenheden op buiten oefenterreinen. Alle deelnemende eenheden, zowel binnen als buiten de oefenterreinen, moesten zich bij al hun acties bewust zijn van hun uitstraling en daaraan gekoppelde effecten. Zowel in de lucht als op land en water werd voor een actie in het fysieke domein geanalyseerd of de uitstraling overeenkwam met de doelstellingen op het gebied van strategische communicatie. In samenwerking met de NAVO en gastland Noorwegen monitorde specialisten het informatiedomein. Waar nodig werden acties aangepast of bijgestuurd. Op die manier

FOTONAVO, FRAN C. VALVERDE

Brigade-generaal Ullrich Spannuth, commandant VJTF Brigade, staat de pers te woord: alle deelnemende eenheden moesten zich bij al hun acties bewust zijn van hun uitstraling en daaraan gekoppelde effecten

werd de mindset voor strategische communicatie getraind tijdens Trident Juncture 2018. De conclusie is dat het fysieke domein en het informatiedomein tegenwoordig nagenoeg onafscheidelijk zijn.

Observaties

Tijdens Trident Juncture 2018 zijn op alle niveaus, van de individuele soldaat tot de commandant van een Component Command, vele ervaringen opgedaan. De belangrijkste geïdentificeerde lessen of observaties worden in het vervolg van dit artikel beschreven.¹

Strategische communicatie als oefeneffect

Zowel tijdens de planning, voorbereiding als de uitvoering was strategische communicatie een belangrijk aspect van de oefening. Trident Juncture 2018 was een grote internationale

1 Final Evaluation Report TRIDENT JUNCTURE (Den Haag, DAOG, april 2019).

Net als vertegenwoordigers van Nederlandse media stelde minister van Defensie Bijleveld zich persoonlijk op de hoogte van het verloop van Trident Juncture 2018

FOTO MCD, HILLE HILLINGA

oefening met de strategische boodschap dat de NAVO als militaire alliantie eensgezind is en gereed voor de taak om het bondgenootschap te verdedigen. Het was van belang deze boodschap, de oefening Trident Juncture 2018 en de deelname hieraan van Nederlandse eenheden breed uit te meten, onder meer in de media. Een vertegenwoordiger van de Directie Communicatie is vroegtijdig betrokken bij de planning van deze oefening om een nationaal communicatieplan op te stellen in lijn met het plan voor de strategische communicatie van de NAVO. Reeds voor aanvang van de oefening besteedden verschillende media aandacht aan Trident Juncture 2018, de doelstellingen en de Nederlandse deelname. Nederlandse media zijn op bezoek geweest in Noorwegen en hebben veel gepubliceerd over deze oefening. Een groot publiek is bereikt en geïnformeerd over de eensgezindheid en inzetgereedheid van de NAVO.

Er is geen vervanging voor een tactische oefening

De voornaamste conclusie van alle deelnemende eenheden aan Trident Juncture 2018 is dat het

belangrijk is regelmatig tactisch te oefenen in een internationale samenstelling. Het oefenen in koude omstandigheden, de daadwerkelijke verplaatsingen van grotere formaties, slaapdeprivatie, moeilijk terrein, gladde wegen, de coördinatie met neveneenheden van andere nationaliteiten, de fysieke integratie van maritieme, land- en luchtelementen en frictie kunnen niet gesimuleerd worden. Dit moet beoefend worden tijdens tactische oefeningen. Nederlandse eenheden moeten grootschalige gevechtsoperaties in internationaal verband uit kunnen voeren. Deelname aan internationale oefeningen waarbij op niveau van brigadetaakgroep, amfibische taakgroep of gelijkwaardig gevechtsoperaties worden beoefend is essentieel. Anderzijds verdient het aanbeveling dat Nederlandse eenheden grotere oefeningen plannen met dezelfde doelstellingen en internationale partners uitnodigen hieraan deel te nemen. De strategische verplaatsingen, de Reception Staging and Onward Movement, de Rearward Movement Staging and Dispatch en de integratie van functionele ketens als vuursteun, medische ondersteuning en logistiek moeten

tijdens dit soort oefeningen standaard en volledig beoefend worden.

De verschuiving naar de eerste hoofdtak raakt de hele krijgsmacht

Naast het belang van tactisch oefenen met eenheden moet de vereiste kennis, ervaring en mindset voor het optreden in gevechtsoperaties met een hoge intensiteit tegen een gelijkwaardige tegenstander op een hoger niveau komen in de organisatie. Gevechtsoperaties in een hybride omgeving op niveau brigade en/of amfibische taakgroep kenmerken zich door een hoog operationeel tempo met een hoge intensiteit. Het snel kunnen beoordelen van de toestand en nemen van een beslissing onder hoge druk is belangrijk. Het gebruik van drones, counter-drones, cyber, elektronische oorlogvoering, Anti Area and Access Denial en Information Operations vereist speciale aandacht en moet als het ware een tweede natuur worden. Experimentatie van vernoemde capaciteiten moet gecontinueerd worden om deze te integreren in toekomstige oefeningen.

De integratie van hybride aspecten en nieuwe technologieën, tactieken en procedures in oefeningen is van belang om de ontwikkelingen hiervan te volgen en deze in samenwerking met onze internationale partners te verbeteren. Ook het omgaan met een hoog verbruik van munitie en voorraden, in combinatie met mogelijk een groot aantal eigen gewonden en gesneuvelden, zal onderwezen moeten worden in de kaderopleidingen. Tevens kan dit onderwerp aan de orde komen tijdens seminars, symposia en *tabletop exercises*.

De strategische verplaatsing is een operatie op zich

Het plannen en uitvoeren van een strategische verplaatsing is essentieel. Een goed geplande strategische verplaatsing en gecoördineerde uitvoering daarvan in een internationale setting is randvoorwaardelijk voor iedere oefening en inzet. De vroegtijdige en actieve betrokkenheid van vertegenwoordigers van het National Movement Coordination Center tijdens de planning droeg bij aan het welslagen van de

oefening: de strategische verplaatsing naar een oefen- of operatiegebied is een nationale verantwoordelijkheid en het Center zorgde voor de internationale afstemming van het nationale plan.

Om de planning van strategische verplaatsingen te verbeteren, moet er in Nederland eenheid van opvatting komen op het gebied van internationale documenten en kennis van de te gebruiken systemen binnen de NAVO. Het National Movement Coordination Center zal in de nabije toekomst starten met het verlenen van advies en assistentie op dit vlak aan de eenheden.

Investeer in interoperabiliteit

Internationaal samengesteld oefenen en opereren is alleen mogelijk als gebruik wordt gemaakt van dezelfde, regelmatig beoefende procedures. Zoals eerder in gezegd is de interoperabiliteit op het gebied van verbindingssystemen niet optimaal, wat een negatieve invloed heeft op de militaire operatie. Niet goed werkende systemen zorgen voor vertraging en onduidelijkheid tussen commandanten. Technologie, procedures en standaarden moeten internationaal worden

FOTO MCD, HILLE HILLINGA

Om de planning van strategische verplaatsingen te verbeteren, moet er in Nederland eenheid van opvatting komen op het gebied van internationale documenten en kennis van de te gebruiken systemen binnen de NAVO

Internationaal samengesteld oefenen en opereren is alleen mogelijk als gebruik wordt gemaakt van dezelfde, regelmatig beoefende procedures

ontwikkeld, getest, geïmplementeerd en verbeterd. Een te grote afhankelijkheid van dit soort systemen maakt ons echter ook kwetsbaar voor elektronische maatregelen van een eventuele tegenstander. Bescherming van ICT-systemen en behoud van 'oude' vaardigheden als het werken met radiostiltes en codewoorden moeten we blijven oefenen.

Real time hybride aspecten tijdens oefeningen

Trident Juncture 2018 was een oefening met een actueel fictief scenario, waarbij de ontwikkelingen aan de oostgrens van Europa sinds 2014 waren verweven. Naast het uitvoeren van reguliere grootschalige gevechtsoperaties met hybride aspecten tijdens de oefening, zijn er op andere terreinen daadwerkelijk regelmatig hybride incidenten geweest. Russische media volgden de oefening en berichtten daarover, tijdens de verplaatsingen naar de Noorse zeehavens was het aantal Russische toeristen opvallend groot en in het noorden van Scandinavië was het GPS-signaal verstoord, wat ook invloed had op de civiele luchtvaart. Interesse van de Russische Federatie in grote oefeningen van NAVO-landen is niet nieuw. Tijdens de door Nederland geleide oefening Bison Drawsko 2017 in Polen was dit eveneens het geval.² Nederlandse eenheden en individuele militairen moeten zich hiervan bewust zijn, de militaire veiligheid in acht nemen en zowel in het oefenscenario als real time alert zijn.

Oefen met gevechtssteun en gevechts-ondersteuning om realistisch te trainen

Een van de doelstellingen van Trident Juncture 2018 was het verplaatsen, inzetten en in stand houden van de complete NATO Response Force tijdens grootschalige gevechtsoperaties. Nederland is daar in verschillende jaren met meerdere eenheden en capaciteiten van de krijgsmachtdelen onderdeel van. Vanwege de huidige beslagleggingen en tekortkomingen hebben niet alle Nederlandse eenheden deel uitmakend van de NATO Response Force meegedaan aan Trident Juncture 2018. Om daadwerkelijke ervaring op te doen met de planning, voorbereiding en tijd- en ruimtefactoren van het inzetten van de complete NATO Response Force, is het belangrijk de nationale bijdrage hieraan te laten deelnemen aan een internationale oefening, inclusief containers, voorraden en munitie. Dit biedt de gevechtssteun- en gevechtsondersteunende eenheden een kans in internationaal verband te oefenen.

Nationale command & control tijdens de uitvoering is van belang

Voor de bijdrage van grotere Nederlandse contingenten aan missies wordt doorgaans een National Support Element geactiveerd en een Senior National Representative aangewezen, de vertegenwoordiger van de Commandant der Strijdkrachten in het missiegebied. Het National Support Element heeft als taak de verbinding met Nederland in stand te houden ter ondersteuning van de Senior National Representative. Het vervult met name een rol in de uitvoering van nationale aangelegenheden als het coördineren van bezoeken en logistiek, verplaatsingen en transport van Nederlandse eenheden en militairen. De omvang en complexiteit van Trident Juncture 2018 en de Nederlandse defensiebrede deelname daaraan benadert een missie. Hoewel tijdens de planning alleen de noodzaak voor een National Movement Coordination Center in het kader van de aansturing voor de strategische verplaatsingen werd onderkend, bleek in de uitvoering dat het wenselijk was om een volledig bemand National Support Element gedurende de hele oefening ontplooid te hebben in Noorwegen. Reden hiervoor was dat er op dagelijkse basis vele

² O.P. van Wiggen en R.J. Aarten, 'Oefening Bison Drawsko 2017. Een essentiële nulmeting voor de landmacht', in: *Militaire Spectator* 186 (2017) (12) 581-596.

taken werden afgestemd met de Joint Logistics Support Group en de partnerlanden. De aanwezige elementen als het National Movement Coordination Center en het Support Element van de landmacht hebben dit op zich genomen, maar waren qua personeel en materieel niet toegerust op deze extra taken. Toekomstige grotere internationale oefeningen met een joint Nederlandse deelname moeten worden beschouwd als een missie en als zodanig worden gepland en voorbereid. Het activeren van een volwaardig National Support Element ter ondersteuning van de Senior National Representative hoort hierbij.

Helikopters voor de Amfibische Taakgroep

De beschikbaarheid van luchtmiddelen zoals helikopters voor Ship-to-Objective Maneuvers, zowel in tijd als aantallen, is essentieel in amfibische operaties. Gedurende de tactische

oefening had de Amfibische Taakgroep twee helikopters beschikbaar voor deze taak, waarvan een niet inzetbaar was tijdens duisternis. Dit had tot gevolg dat er minder personeel en materieel per helikopter verplaatst kon worden naar het gebied van inzet aan de kust. Het ontbreken van voldoende helikopters, gedurende dag en nacht, is van ernstige invloed op de tactische inzetbaarheid van een Amfibische Taakgroep. In grootschalige gevechtsoperaties tegen een gelijkwaardige tegenstander, zoals beoefend tijdens Trident Juncture 2018, resulteert dit in het verminderen van verrassingseffect, slagkracht en vuurkracht. Dit heeft grotere risico's voor de *landing force* tot gevolg. De beschikbaarheid van voldoende inzetbare helikopters is een voorwaarde voor de planning en uitvoering van amfibische operaties, niet alleen tijdens missies, maar ook tijdens oefeningen om inzetgereed te zijn.

De deelname van 31 NAVO-lidstaten en partner nations maakte Trident Juncture 2018 tot een internationale demonstratie van commitment aan de alliantie

FOTO JFC BRUNSSUM IMAGERY, MARC-ANDRÉ GAUDREULT

Het is zaak dat Nederland met grotere verbanden in internationaal verband Major Joint Operations blijft beoefenen, want alleen tijdens tactische oefeningen worden verbeterpunten zichtbaar

Oefenen in internationaal verband

Nederland hanteert het uitgangspunt dat operationele inzet altijd in internationaal verband plaatsvindt, met als voorbeelden de militaire missies in Bosnië, Irak en Afghanistan. Dit uitgangspunt verandert niet met de huidige verschuiving van de focus van het uitvoeren van stabilisatieoperaties in het kader van de tweede hoofdtak naar het verdedigen van het eigen en bondgenootschappelijk grondgebied, de eerste hoofdtak. Multinationale inzet van militaire

eenheden is een krachtig politiek signaal en een multinationaal *commitment*. Trident Juncture 2018 was meer dan een oefening om de hoofdkwartieren van het Joint Force Command Naples en 1 German Netherlands Corps te trainen en te evalueren. Door de deelname van 31 NAVO-lidstaten en partner nations was het met name een internationale demonstratie van *commitment* aan de NAVO en solidariteit met Noorwegen als betrokken lidstaat aan de Europese noordflank. Task Forces van de NAVO zijn

FOTO NAVO

multinationaal samengesteld. Dit geldt voor de Standing NATO Maritime Groups, de enhanced Forward Presence in de Baltische Staten en Polen en de Very High Readiness Joint Task Force. Nederland stelt hiervoor regelmatig eenheden ter beschikking voor inzet in internationaal verband onder leiding van de NAVO. Daarom is het zaak te blijven oefenen in internationaal verband, met de nadruk op grootschalige gevechtsoperaties op niveau van brigade of gelijkwaardig. Het internationaal oefenen draagt

Uitdagende oefeningen als Trident Juncture dragen bij aan het boeien en binden van personeel en de positieve positionering van Nederland

bij aan de verbetering van de interoperabiliteit binnen de NAVO. Zoals bleek uit de evaluatie van de oefening Bison Drawsko 2017 verdient het echter aanbeveling om de multinationale integratie bij oefeningen te beperken tot het niveau brigade. Hierbij wordt een brigade samengesteld uit bataljonstaakgroepen afkomstig uit een beperkt aantal landen.

Ten slotte

Trident Juncture 2018 was zowel qua omvang, belang en internationale deelname meer dan een oefening. Voor Nederland komt een dergelijke bijdrage in de buurt van een missie en moet als zodanig ook worden benaderd. Een joint en combined oefening als Trident Juncture 2018 is een defensiebrede inspanning. De Nederlandse krijgsmacht heeft binnen haar mogelijkheden een substantiële bijdrage geleverd en veel ervaringen opgedaan. Het is zaak dat Nederland met grotere verbanden in internationaal verband Major Joint Operations blijft beoefenen, want alleen tijdens tactische oefeningen worden verbeterpunten zichtbaar. Bovendien draagt dit soort grote uitdagende oefeningen in het buitenland bij aan het boeien en binden van personeel en de positieve positionering van Nederland binnen bijvoorbeeld de NAVO. ■

‘Synergie, denkkraft en organisatievermogen’

Matthieu Borsboom over de aanpak van zijn team in Afghanistan

Vice-admiraal b.d. Matthieu Borsboom werkte vanaf november 2008 een jaar lang als Deputy Chief of Staff Stability op het hoofdkwartier van ISAF in Kabul. In een interview met de *Militaire Spectator* kijkt hij terug op zijn tijd in Afghanistan. Hij wist, met zijn team opererend op het snijvlak van de internationale en Afghaanse politiek, veranderingen in gang te zetten. Een cruciale rol was daarbij weggelegd voor de cultural advisor. Er zijn uit die tijd wel lessen te trekken rond het geïntegreerd optreden en het opleiden van het hogere militaire management. En ook de ambitie van een missie als in Afghanistan moet goed uitgesproken worden: ‘Dat Nederland er uit stapte vond ik een van de pijnlijkste dingen.’

Mietta Groeneveld, Allard Wagemaker en Frans van Nijnatten

*Vice-admiraal Borsboom (tweede van links)
bezoekt het PRT in Kandahar, december 2008*

FOTO MCD, FRED WARMER

Rond de afgelopen herdenking van D-Day hebt u in de media de operationele kant becommentarieerd.

Inderdaad, ik werd benaderd door het *Algemeen Dagblad* om de planning van Operatie Overlord te belichten.¹ Dat is een logische insteek, want het was de grootste amfibische operatie in de geschiedenis. Er kwamen allerlei factoren bij kijken, onder meer hoe je vele duizenden militairen die in Zuid-Engeland bij elkaar gebracht waren bezig en scherp moest houden. En wat gebeurt er als je de *call* moet maken om om te keren, want dat is natuurlijk ook gebeurd. Dat je als hoofdmeteoroloog dat besluit moet nemen, om er dan enkele uren later achter te komen dat het toch niet zo'n goed idee was. Je kunt plannen wat je wilt en een fantastisch moreel hebben en fantastische capaciteiten, maar de fysieke omstandigheden zoals golfslag, golfhoogte en stroming bepalen gewoon voor 100 procent de impact. En we denken dat we tegenwoordig psy-ops hebben bedacht, maar dat bestaat natuurlijk al een paar millennia. Fake-legers, fake-hoofdkwartieren, en generaal Patton was als onderdeel van de geallieerde misleidingscampagne Operatie Fortitude aangesteld als commandant van de niet-bestaande 1e Amerikaanse Legergroep, die bij Calais aan land zou gaan. Daarnaast zaten de Duitsers natuurlijk niet op één lijn, want er waren alleen al twee belangrijke denkrichtingen over de inzet van het pantserwapen. Het karakter van de herdenking verandert trouwens wel. Vijf jaar geleden zat ik nog met de CDS en de OPCO-commandanten en de koning en de koningin in het vliegtuig naar Normandië waar een geïntegreerde herdenking plaatsvond. Dat was dit jaar niet het geval.

Wat houdt u verder bezig?

Ik ben commissaris van het Nederlands Loodswezen en president van Apostolat Militaire International, een katholieke militaire organisatie waarvoor ik jaarlijks naar het Vaticaan ga en adviseer over militair-ethische vraagstukken. Ik ben ook lid van de raad van bestuur van het vfonds. Bij KPMG ben ik senior advisor voor de corporate en de publieke sector. In Brussel werk ik voor het strategisch-communicatiebedrijf

Bezoek aan Luca Covelli (midden), commandant van het PRT in Herat: 'Ik had al verschillende keren mensen aangewezen om naar Afghanistan te gaan. Dan is het logisch dat je zelf ook gaat als je gevraagd wordt'

Burson Cohn & Wolfe, waar de klanten voor het overgrote deel niet-defensiecorporates, zoals NGO's of de VN zijn, of een land dat de Olympische Spelen binnen wil halen et cetera. Het gaat dus niet specifiek om security. Verder schrijf ik af en toe artikelen, onder meer voor *Politico* en andere outlets.

Terugkijkend naar 2008 moest Defensie iemand aanwijzen om Deputy Chief of Staff Stability te worden op het ISAF-hoofdkwartier. En dat werd uitgerekend iemand van de marine. Is het vreemd om iemand van de marine naar zo'n missie te sturen, of juist niet?

Vice-admiraal b.d. Matthieu Borsboom (1959) trad op 9 november 2008 aan als Deputy Chief of Staff Stability op het hoofdkwartier van de International Security Assistance Force (ISAF) in de Afghaanse hoofdstad Kabul. Daarvoor bekleedde hij de functie van Directeur Operationeel Beleid, Behoeftestellingen en Plannen. Na zijn terugkeer uit Afghanistan, in november 2009, werd hij Commandant Zeestrijdkrachten (2010-2014) en hij sloot zijn loopbaan in 2015 af als Directeur van de Defensie Materieel Organisatie.

1 Raymond Boere, 'Hoe Europa werd heroverd was tot in detail gepland', in: *Algemeen Dagblad*, 5 juni 2019. Zie: <https://www.ad.nl/binnenland/ho-europa-werd-heroverd-was-tot-in-detail-gepland~abbd0afb/?referrer=https://www.google.com/>.

FOTO ISAF, LAURA K. SMITH

De rol van de cultural advisor was cruciaal: 'Het is heel belangrijk dat je in een overleg de nuance snapt'

Nee, ik vind dat niet vreemd. Toen de vraag kwam heb ik er drie seconden over nagedacht en daarna 'ja' gezegd. Ik was toen twee-ster, Directeur Operationeel Beleid, Behoeftestellingen en Plannen en dat betekende dat ik de beleidskant en de materiële kant goed kende en goed van de ISAF-missie op de hoogte was. Daarnaast had ik al verschillende keren mensen aangewezen om naar Afghanistan te gaan. Dan is het logisch dat je zelf ook gaat als je gevraagd wordt, blijkaar omdat je bepaalde capaciteiten hebt laten zien. Hoe het keuzeprocess precies gelopen is weet ik niet. Het ging wel om een topfunctie, in de *command group*, en zo groot was die niet. Nederland kon de post bekleden vanwege de omvang van de militaire bijdrage aan ISAF. De functie van Deputy Chief of Staff Stability was nog nooit door een Nederlander ingevuld.

Het was dus niet zo dat je het handboek even uit de kast kon pakken. Ik had drie maanden voorbereidingstijd, waarin ik mijn team moest samenstellen, helder moest hebben wat er van

mij verwacht werd en ik moest kiezen met wie ik van tevoren nationaal en internationaal ging spreken. Intussen had ik ook nog mijn baan als D-OBBP, dus het was een flinke uitdaging. Ik wist dat Mart de Kruif ook zou gaan, dus we hebben samen veel gesproken.² In die tijd heb ik ook de koran, die ik al een keer had gelezen toen ik 17 was, nog een keer van kافت tot kافت doorgenomen.

Het was mij duidelijk dat ik, als ik wilde slagen, goede mensen om me heen moest hebben die ik in staat moest stellen om in die omgeving op te treden. Het was niet bepaald hoeveel mensen er, naast de verplichte beveiliging omdat je daar nogal *in the picture* liep, mee mochten.

Uiteindelijk zat de crux in de *cultural advisor*, omdat ik een gewone tolk niet voldoende vond. De cultural advisor moest aan een aantal eisen voldoen: geboren en getogen in Afghanistan, een academische titel, het liefst behaald in Afghanistan en Nederland, vloeiend beëdigd tolk-vertaler in Farsi, Pashtun en Dari, en de persoon moest kunnen worden gemilitariseerd. Maar dat ging volgens velen te ver. De tolkenpool van de NAVO in Kabul had al een tekort en dat waren bovendien burgers. Screening en taalvaardigheid waren een issue. Het is heel belangrijk dat je in een overleg de nuance snapt. Uiteindelijk is het wel gelukt om in de Afghaanse community in Nederland de geschikte persoon te vinden. In Afghanistan is de *surge* geweest met tienduizenden extra militairen, maar de *enablers* zitten natuurlijk ook in functies als cultural advisor, die effectbrenger kunnen zijn. Je kunt wel een counterinsurgency-visie hebben, maar die begint met een enabler, en die is niet kinetisch. Dit raakt echt de essentie van de hele verdere missie. Want toen wij aankwamen hadden we een zekere voorsprong.

In de context van COIN moet je het vertrouwen hebben van de bevolking. Wij waren daar, via de VN, op verzoek van de Afghaanse regering. Maar niet iedereen vertrouwt de regering. Daarom was onze strategie om, naast onze contacten met de regering, ook zichtbaar overleg daarbuiten te voeren, met allerlei soorten gremia. Ook dat kun je alleen maar doen als je iemand hebt die in die maatschappij de weg weet.

² Zie ook: 'Omschrijf de missie, geef vertrouwen en laat los. Mart de Kruif over lessons learned en de militaire professie', interview in: *Militaire Spectator* 188 (2019) (4) 194-201.

Is het beeld dat er voor het vertrek van de missie was, en hoe we als Nederland daar in zouden moeten staan, in Afghanistan zelf gewijzigd?

In Nederland had ik al de overtuiging dat het effect dat we in Afghanistan wilden genereren, niet kinetisch te bereiken was. Toen ik kwam wist ik dus al: hier heb je een ander model voor nodig. Een deel daarvan was al uitgerold, bijvoorbeeld met de Provincial Reconstruction Teams. Ik was verantwoordelijk voor twee van de drie *lines of operations*, namelijk governance en development in heel Afghanistan. Dan denk je: wat voor een verantwoordelijkheid is dat? De PRT's, NGO's en andere organisaties waren natuurlijk volop aan het werk. Maar dat ging niet altijd diep genoeg. Vanaf het begin hebben we geprobeerd om dingen bij te sturen. Zo werkten de PRT's vaak *disconnected* van de

Afghaanse overheid. Er werden wegen aangelegd, terwijl het ministerie van Infrastructuur van niks wist. Er werden scholen ingericht, maar het ministerie van Onderwijs werd daar niet bij betrokken. We hebben dus heel veel overleg moeten voeren om er voor te zorgen dat de overheid zelf een completer beeld kreeg.

In oktober 2008 ben ik in Kabul aangekomen. Dat was de fase van de beruchte kreet: *Let's put an Afghan face on it*. In een toespraak tot mijn mensen – 28 nationaliteiten overigens – op de zeepkist heb ik gezegd dat ik dat nooit meer wilde horen. Ik zei: dan begrijp je het niet. Want wat je eigenlijk zegt is: wij zijn hier op verzoek van de Afghaanse regering, wij doen het, wij doen het beter, maar om het dan geaccepteerd te krijgen door de Afghanen zeggen we: we put an Afghan face on it. Zo ging het ook in de praktijk,

'McChrystal [rechts] was een commandant die COIN nog beter begreep en bereid was de consequenties daarvan te aanvaarden'

FOTO US ARMY, MARK O'DONALD

'In een toespraak op de zeepkist heb ik gezegd dat ik de kreet 'Let's put an Afghan face on it' nooit meer wilde horen'

ook vanuit de gedachte dat het allemaal te lang zou duren als de Afghanen zelf dingen deden. Dat werd ook letterlijk zo gezegd, dus ergens was het ook nog beledigend. Wij zijn er nadrukkelijk mee bezig geweest om te proberen die werkwijze van binnenuit te veranderen.

Het kwam natuurlijk ook doordat de ambitie in de knel kwam met de tijd. Laten we zeggen dat de meeste militairen vijf maanden in Afghanistan waren, dan vielen de eerste en laatste maand meestal effectief af, terwijl in de tussenliggende drie maanden een doel bereikt moest worden: we zijn nu op missie, dus dan moet het ook nu gebeuren. Dat werkt natuurlijk niet goed als je bezig bent met een structurele aanpak, waarbij het om de lange termijn gaat en je het geduld moet hebben om het zo te regelen dat er dingen vanuit de Afghanen zelf komen, want pas dan ben je bezig met echte opbouw.

Toen ik binnenkwam was de Amerikaanse generaal David McKiernan de baas. In een eerste gesprek met McKiernan werd mij duidelijk dat hij mij begreep en verstand had van de *international community*. Hij kende de NAVO buitengewoon goed omdat hij daar ook in gediend had. Hij had ideeën die vergaand *matchten* met de onze over zowel het uitbreiden van het aantal eenheden als COIN, minder kinetisch, maar het lukte hem niet om die door het systeem aanvaard te krijgen. Uiteindelijk is er de nieuwe Amerikaanse AfPak-strategie gekomen met de surge onder president Obama in 2010. Ik heb

zes maanden met McKiernan en zeven maanden met zijn opvolger Stanley McChrystal gewerkt. McChrystal had natuurlijk een naam van magische proporties. Hij kon kolonels wegplukken waar hij wilde om hem te ondersteunen. Toen hij aankwam heb ik hem een handgeschreven brief met mijn observaties van mijn eerste zes maanden laten overhandigen. Hij las die onmiddellijk en nog die avond waren we al met elkaar in gesprek en zat ik mee te kijken in de Amerikaanse systemen. Dat is een goed begin waarop je verder kunt bouwen.

McChrystal was een commandant die COIN nog beter begreep en bereid was de consequenties daarvan te aanvaarden, in de zin van: dan maar minder goede operationele plannen, maar wel Afghaanse plannen. Hij beseftte dat kinetisch optreden contraproductief kon zijn en dat het uitschakelen van één man tien nieuwe vijanden kon opleveren. Hij vertelde dat niet alleen aan zijn staf, maar ging ook op de muur staan om het aan iedereen te vertellen en te beargumenteren.³ Dat was precies het spoor waar wij op zaten, waarbij je Afghaanse militaire commandanten, gouverneurs en andere groepen bij het maken van de plannen betrokken en waarin governance en development vanaf het begin werden meegenomen.

Het was een Amerikaans-gedreven stafproces. Hoe werkte dat?

Ik heb daar mensen gezien die op twee- of driesterrenniveau zaten en die echt goed waren in hun vak, maar niet taalvaardig genoeg. En dan doe je gewoon niet mee. Bij ons speelde trouwens de discussie opbouwmissie/vechtmissie niet, als je iedere ochtend in een briefing zit waarin wordt verteld hoeveel militairen er gewond zijn geraakt en gesneuveld. Dat geeft een gevoel van urgentie: het is een complexe situatie, waarin er geen tijd is om mensen *on the job* te coachen, zeker Amerikanen dulden dat niet. Je moet dus kunnen dromen in het Engels en kun je dat niet, dan kun je niet meekomen in het stafproces.

Wij waren heel interessant voor McChrystal omdat wij de NAVO – we onderhielden trouwens

3 Zie ook: Frans van Nijnatten, 'Think before you touch: try to make durable decisions'. Verslag van de KVBK-bijeenkomst met generaal Stanley McChrystal, COMISAF, in: *Militaire Spectator* 178 (2009) (10) 566-567.

steeds nauw contact met het Allied Joint Force Command van de NAVO in Brunssum – aan het Amerikaanse beleid koppelden. Ik werd gevraagd zitting te nemen in de *steering committee* voor de uitvoering van de Amerikaanse strategie, met de implementatie van de surge. Ik werd gevraagd mijn mening te geven, bijvoorbeeld in een gesprek op de Amerikaanse ambassade met Richard Holbrooke, destijds hun speciale gezant voor Afghanistan en Pakistan. Holbrooke werkte in 2009 nauw samen met Peter Galbraith, de vice-speciaal gezant van de VN in Afghanistan. Ook met Galbraiths chef Kai Eide hadden wij natuurlijk te maken.

Uiteindelijk was er niet één Amerikaanse lijn in Afghanistan. Er waren meerdere lijnen, waarvan er een vertegenwoordigd werd door minister van buitenlandse zaken Hillary Clinton en luitenant-generaal b.d. Karl Eikenberry, die in het voorjaar van 2009 tot ambassadeur in Kabul benoemd werd. Zij botsten regelmatig met Holbrooke, Galbraith en McChrystal. Het ging vooral om verschil van inzicht over het veiligstellen van de Amerikaanse belangen op de lange termijn. Toch hadden wij het gevoel dat het multi-nationale karakter van ISAF, en niet puur het Amerikaanse, de overhand had.

Hoe zat het met de funding van de missie? Het meeste geld kwam van de VN en de Amerikanen.

Dat is een interessant punt, waar we ook mee bezig geweest zijn. We zagen dat een PRT-commandant in sommige gevallen veel meer geld te besteden had dan de gouverneur van een provincie. Het bleek dat NGO's hun geld vaak direct naar projecten stuurden en niet langs de gouverneur. Dat is dan resultaat-gedreven en in dat geval ben je niet bezig de Afghanen te leren hoe zij het moeten runnen, want dan moet je budget hebben dat door hun systeem gaat. We gingen daarom ook naar districten kijken, een niveau lager, om de problemen fijnmaziger in beeld te kunnen brengen. Want soms waren het juist maar enkele districten, en niet een hele provincie, die vuurrood zagen van de ellende.

In augustus 2009 waren er presidentsverkiezingen en verkiezingen voor de provinciale raden. President Hamid Karzai werd daarbij herkozen.

FOTO US DEPARTMENT OF STATE

Er waren meerdere Amerikaanse lijnen in Afghanistan en Richard Holbrooke (links) en Hillary Clinton botsten regelmatig

De presidentsverkiezingen vormden het ultieme punt waar security, governance en development bij elkaar kwamen, want dat gaat door de hele keten heen. Maar: vanaf het begin van het proces hebben we de Afghanen voorgehouden dat zij zelf voor de security moesten zorgen, er moest een plan in hun hoofden ontstaan. Overigens was het uitleggen van wat verkiezingen waren niet aan ons, daar hadden de VN en NGO's een belangrijke taak. Het vergde een enorme logistieke organisatie, want er waren bijvoorbeeld alleen al 34 PRT's. Die complexiteit moet je dan accepteren, beseffen dat je doorzettingsmacht beperkt is en de vraag stellen: wat zijn de beste aangrijpingspunten voor onze visie? Voor een deel is mijn fascinatie met strategische communicatie daar uit voortgekomen.

Wij zijn in die tijd meegegroeid: je zat in een permanente reorganisatie van het hoofdkwartier met de aanstaande militaire en civiele surge.

'Wij zijn in die tijd meegegroeid: je zat in een permanente reorganisatie van het hoofdkwartier met de aanstaande militaire en civiele surge'

Overleg over de registratie van kiezers: verkiezingen vormden het ultieme punt waar security, governance en development bij elkaar kwamen

Er kwamen onafhankelijke waarnemers uit Europa, er waren veel bomaanslagen door de Taliban. Op verkiezingsdag, 20 augustus, mochten we eigenlijk niet de poort uit, maar gingen toch. Tien minuten na ons werden Italianen toen getroffen door een explosie. Toen wij in Afghanistan zaten kwam ook het inzicht dat niet het leger, maar de politie als eerste getraind moest worden in het omgaan met geweld, want zij kwamen er als eerste mee in aanraking.

Naast de verkiezingen liepen de operaties natuurlijk ook door. Intussen nam ik ook het initiatief om gesprekken te voeren met moellahs, met de voorzitter van de moellahraad en de voorzitter van het Afghaanse parlement, wat nog nooit gebeurd was. Ook dat is COIN: het was de eerste keer dat een hoge ISAF-militair met hen sprak. En die 100 procent bereidheid om met ons te praten was ook weer voor een groot deel te danken aan de inzet van de cultural advisor. Ook dat is weer strategische communicatie en McKiernan gaf mij daar ook de ruimte voor. Als wij de dynamiek niet kenden, dan zochten we uit hoe het zat. Het zicht van de Afghaanse autoriteiten op wat er in hun eigen land gebeurde nam daardoor ook toe. Wat we daardoor hebben bereikt zou ik samen willen vatten als synergie, denkkraft en organisatievermogen.

Het streven van de missie was het creëren van stabiliteit. Maar is dat te meten?

Om daar inzicht in te krijgen zijn KPI's van elke *line of development* gebruikt: educatie, water, elektriciteit, onderzoeken onder de Afghaanse bevolking. De *key performance indicators*, waarbij Brunssum hielp om ze in beeld te brengen, interesseerden ons omdat wij weleens met Amerikaanse PRT's moesten steggelen om te zorgen dat zij ook meegingen in de plannen van NGO's en Afghaanse autoriteiten. Soms moet je goedbedoelende militairen dan uitleggen hoe ze moeten samenwerken met NGO's die al veertig jaar in zo'n land zitten, de omstandigheden kennen en Afghanen in dienst hebben.

Een paar keer per jaar vond er een vergadering plaats met Afghaanse ministers, waarin we de *alignment* van de PRT's met het nationaal plan bespraken en probeerden er voor te zorgen dat er meer geld naar het *core budget* ging. We stonden steeds in contact met Jelani Popal, de directeur-generaal van het Onafhankelijke Directoraat voor Plaatselijk Bestuur in Afghanistan. Popal zat weer in de *inner circle* van president Karzai.

Wat zou u, terugkijkend, anders hebben gedaan?

Ik denk niets en ik kijk met voldoening terug, maar ik vind wel dat we er te snel weggegaan zijn. Hadden we dan als Nederland die ambitie wel moeten hebben? Ik weet niet of de dingen die ik gedaan heb er nog zijn: wat is de effectiviteit van dit optreden geweest? Je hebt een aantal indicatoren, bijvoorbeeld meer uren elektriciteit per dag, maar andere dingen zijn niet opgelost. We hebben de bevolking de gelegenheid gegeven – zij het niet in ultimo – om hun eigen toekomst te creëren. Dat Nederland er uit stapte vond ik een van de pijnlijkste dingen, want met de koers die was ingeslagen ging het de goede kant op. Ik heb daar politici ook weleens op aangesproken. Ministers of Kamerleden die naar Afghanistan kwamen waren altijd onder de indruk, maar eenmaal terug in Nederland zeiden ze dan soms toch andere dingen. Nederland was met de 3-D benadering wel vooruitstrevend in het denken, maar dat is er onvoldoende uitgekomen. Je hebt

kennis nodig om een analyse te maken, en daar moet je je ambitie op aanpassen. Dat was in Nederland niet in balans.

De les uit de missie naar Afghanistan is dat je nog veel verder moet gaan met geïntegreerd optreden, het mengpaneel breder moet maken en de balans moet vinden tussen alle capaciteiten, van strategische communicatie tot overheidsopbouw et cetera. Je moet begrijpen wat de samenhang is. Militairen vertegenwoordigen een aantal capaciteiten op dat mengpaneel. Tegenwoordig zie je in missies meer cultural advisors en diplomaten. Het is niet per definitie een militaire of civiele kracht die je nodig hebt; het gaat om het fijnregelen op dat mengpaneel. De kern van het militaire element blijft specifiek het kinetische optreden. Al het andere kun je in gecombineerde teams. De mix tussen kinetische en niet-kinetische enablers was in Afghanistan niet in balans, dat had anders gemoeten.

De opleiding van ons hoger management is daar niet voldoende op afgestemd, want we zitten nog steeds voor 80 procent in het operationeel planningsproces. We moeten niet accepteren dat we de eisen bijstellen, en als je de complexiteit van een missie niet aankunt moet je het niet doen. Je kunt leiders wel zo goed mogelijk trainen met casuïstiek. Neem bijvoorbeeld de discussie over aardmetalen of grondstoffen. Wij werden destijds gebeld door de Chinese ambassadeur, die wilde komen praten. China had een concessie in een Afghaanse kopermijn gekocht en de ambassadeur vroeg of wij daar voor meer veiligheid konden zorgen. Als je leiders traint met zulke voorbeelden, leren ze te begrijpen dat zich tijdens missies onverwachte uitdagingen zullen voordoen. En één ding zal iedereen van tevoren moeten beseffen: je kunt bij geen enkele missie reconciliation opleggen: dat zal altijd uit de bevolking zelf moeten komen. ■

'De les uit de missie naar Afghanistan is dat je nog veel verder moet gaan met geïntegreerd optreden'

FOTO MCD, FRED WARMER

Manoeuvring in the Hybrid Environment

On the Importance of Cooperation, Resilience and Strategic Thinking

European NATO countries should formulate their interests and build common capabilities to secure them, thereby providing a more balanced alliance - both in capacities and interests. Moreover, we must realise that we live in a world in which we cannot choose our conflicts. Conflicts will choose us and will demand our action. To deal with opponents that exploit the hybrid environment, NATO should also embrace comprehensiveness and exploit the full scope of its strengths. We should realise that in today's social media dominated world, perceptions are at least as important as, if not more important than, actions themselves. That requires careful synchronisation of military and non-military capabilities, both in national and transnational contexts.

*Lieutenant General Ton van Loon, (ret.), and Susan Verstegen MA**

The 2019 report for the annual Munich Security Conference is significantly titled *The Great Puzzle: Who Will Pick Up the Pieces?* As MSC Chairman Wolfgang Ischinger observes: the liberal world order appears to be falling apart. This situation has not improved over the last year – quite the contrary. From climate protection and free international trade to respect for human rights and the inviolability of national borders: the core elements of the international order seem to be falling into

pieces. And it is not clear whether anyone can, or even wants to pick them up.¹

What we are witnessing today, is neither comparable to the Cold War nor to the era of peacekeeping. Today's world with its focus on differences is – if at all comparable to any historic timeframe – more like the years leading up to the First World War, which saw similar divisions and chaotic power struggles in Europe. The crucial question we must ask ourselves is: how do we understand, accept, and ultimately deal with this reality? Prime Minister of the Netherlands Mark Rutte accurately described the new reality in his Churchill Lecture at the University of Zurich: 'We all remember Francis Fukuyama's prediction of the 'end of history' and – as he put it – 'the universalization of Western liberal democracy as the final form of human government'. A quarter of a century later, we know that the end of history never arrived. Instead, in the last decade or so, we've been witnessing a new phase in which hard

* Lieutenant General Ton van Loon, (ret.), retired in 2013 and has since worked as senior mentor for NATO. He is also involved in the German Institute for Defense and Strategic studies (GIDS) and teaches at the German and Dutch Staff College. He is a board member of the Netherlands Atlantic Association and member of the Dutch Advisory Committee on Migration Affairs (ACVZ). Susan Verstegen MA is a member of staff at the Advisory Group of the Commander of the Royal Netherlands Army. The views and opinions expressed in this article are those of the authors and do not necessarily reflect the official policy or position of the authors' employer(s) or organization(s).

¹ Munich Security Conference, *Munich Security Report 2019. The Great Puzzle: Who Will Pick Up the Pieces?*, 5-6, <https://www.securityconference.de/en/publications/munich-security-report/munich-security-report-2019/#c11097>.

Wolfgang Ischinger, Chairman of the Munich Security Conference, warns that 'the liberal world order appears to be falling apart'

PHOTO MUNICH SECURITY CONFERENCE

power appears to be gaining the upper hand over soft power. Today we live in a multipolar world, in which a growing number of countries and political leaders seem to believe that international relations are a zero-sum game. This means that the EU, which was built on the power of principles, is increasingly being confronted by the principles of power.²

As transatlantic relations appear to be slowly deteriorating and the European Union seems more divided than ever, tensions are rising within the North Atlantic Treaty Organization (NATO) as well. While NATO's cohesion was its centre of gravity (COG) during the Cold War era, its once seemingly unbreakable unity is starting to crack-up. The same goes for the European Union (EU). Even individual states find that differences are starting to overshadow commonalities. Brexit is a striking example. These divisions are problematic for many reasons, not in the least because they make NATO a more vulnerable target for hybrid threats – with dire consequences.

The first chapter of this essay outlines the elements that are crucial to our understanding of where and how Europe (and her states) is

vulnerable to hybrid threats. This essay cannot fully describe all aspects of the hybrid nature of conflict as was done, for example, in Selhorst's excellent article published earlier in the *Militaire Spectator*.³ Chapter two explains why European NATO countries should regain their strategic autonomy. European governments have neglected their military domains for too long, resulting in a dangerous imbalance within NATO that should be repaired. Chapter three discusses the subsequent measures that European NATO countries need to take in their military domains.⁴ These include measures that restore the transatlantic balance in NATO, measures that guard against the new reality of hybrid threats and measures that help the alliance to manoeuvre in the complex hybrid environment.

-
- 2 Churchill Lecture by Mark Rutte, 'The EU: from the power of principles towards principles and power', Rijksoverheid.nl. See: <https://www.government.nl/documents/speeches/2019/02/13/churchill-lecture-by-prime-minister-mark-rutte-europa-instituut-at-the-university-of-zurich>.
 - 3 A.J.C. Selhorst, 'Russia's Perception Warfare. The development of Gerasimov's doctrine in Estonia and Georgia and its application in Ukraine', in: *Militaire Spectator* 185 (2016) (4) 148-164. <https://www.militairespectator.nl/thema/strategie-operaties/artikel/russias-perception-warfare>.
 - 4 Importantly, this essay discusses those matters that are in the authors' opinions most pressing, and so, this essay is not meant to be a complete description.

In a speech in 2015, EU High Representative for Foreign Affairs and Security Policy Federica Mogherini pointed at new security challenges posed by the combination of the use of irregular and conventional military methods

This requires a whole-of-government effort wherein the military domain is only one part of the comprehensive solution – yet an indispensable part.⁵

Threats in the hybrid environment

In March 2015, Federica Mogherini, the EU High Representative for Foreign Affairs and Security

Policy, spoke of ‘the new security challenges posed by the [...] combination of the use of irregular and conventional military methods, as well as elements from cyber, economic and information warfare, and political pressure.’⁶ The main purpose of such hybrid warfare is to ‘keep an opponent politically, militarily and societally off balance’, thereby making the opponent more vulnerable.⁷ These aspects are common to all contemporary threats to national security as they are complex and hybrid in nature.

One tool from the hybrid toolbox that has been used to great effect is the use of influence campaigns, used to drive a wedge between populations, governments and alliances, with the aim of weakening opponents. Russia especially has been using this tool effectively, best exemplified in the alleged Russian interference in the US elections of 2016. NSA Director and Commander of US Cyber Command Michael S. Rogers described the Russian attack as: ‘This was not something that was done casually, this was not something that was done by chance, this was not a target that was selected arbitrarily. This was a conscious effort by a nation-state to attempt to achieve a specific effect.’⁸ *The New York Times* further explained that ‘a low-cost, high-impact weapon that Russia had test-fired in elections from Ukraine to Europe was trained on the United States, with devastating effectiveness. For Russia, a state with an enfeebled economy and a nuclear arsenal it cannot use without causing an all-out war, cyber power proved the perfect weapon: cheap, hard to see coming, hard to trace.’⁹ Russian involvement was also seen more recently through fake accounts that influenced the ‘yellow vest’ movement in France. Naturally, Russian authorities have denied their involvement but it is not hard to notice the bias on Russia Today’s (RT) Facebook page. Even if involvement is disavowed, the fact remains that our open societies are vulnerable to influence.

Russia’s influence on migration flows towards Europe is exemplary in this regard. Has Russia deliberately used its influence in the Middle East to weaponise migration, as former Supreme Allied Commander Europe General Breedlove suggested, or was it just a coincidental

5 As a substantial part of debates within NATO revolve around the return to territorial alliance defence, this essay focuses on that specific threat. It is important to note this does not mean that threats emanating from other regions or domains should be considered less significant.

6 Federica Mogherini, ‘Keynote speech during Inter-Parliamentary Conference for the EU’s Common Foreign, Security and Defence Policy’ (March 4, 2015).

7 Julian Lindley-French, *NDC Conference Report*, ‘NATO and New Ways of Warfare: Defeating Hybrid Threats’, *NATO Defense College*, No. 3 (May 2015): 1.

8 Eric Lipton, David E. Sanger and Scott Shane, ‘The Perfect Weapon: How Russian Cyberpower Invaded the U.S.’, in: *The New York Times* (December 13, 2016).

9 Lipton, Sanger and Shane, ‘The Perfect Weapon.’

consequence of Russia's and Syrian President Assad's actions? The answer is difficult. In the first place, we must recognise that nothing is ever clearly attributable in the hybrid environment. Secondly, whether or not Russia has weaponised migration to harm European cohesion is not the most important question. The key question is if we can defend ourselves against weaponised migration flows, should this be the case. In the end, it is important to realise that indirect effects can have much greater impact on the opponent than direct actions, and we must start thinking about how to deal with such indirect effects.

The Russian Federation is not the only state that has acknowledged the hybrid or comprehensive nature of conflicts. Russian behaviour is perhaps clearer, but China's new silk road (Belt and Road Initiative) also seeks to achieve strategic aims through a Chinese version of a comprehensive approach.¹⁰ China has chosen a more subtle way to align its various instruments of power than the Russians, but that arguably makes the security risk larger rather than smaller. It is important to note that too much focus on these known opponents, thereby neglecting the Global South, flows of (climate) migrants or perhaps a proxy hybrid war, is not helpful. It is not a question of either-or: they can all potentially pose an equally serious threat.

Recent threats and developments have thus shown that NATO, the EU and even individual nations can be weakened by exploiting what is rapidly becoming a critical vulnerability of all these entities: unity itself. And it is exactly this vulnerability that smart opponents may take advantage of in the hybrid environment. In the next chapters, options that allow NATO countries to defend themselves against these threats – to manoeuvre in the hybrid environment – will be discussed.

Strategic autonomy for Europe

The re-emergence of the complex Russian threat, the arrival of an ever stronger and more self-assured China, and a whole plethora of other

PHOTO ORGANIZATION FOR SECURITY AND CO-OPERATION IN EUROPE

Without having to cause an all-out war, cyber power, also used for targeting foreign election processes, proved the perfect weapon for Russia

challenges make multilateral cooperation more relevant. For this to truly work, Europe should regain its strategic autonomy. The era during which Europe could safely hide under the US security umbrella is over. However, this does not mean they cannot remain partners. Politicians might still hope there will be a return to the comfortable (and cheap) situation under a less confrontational future US president, but that is probably an illusion. It is not just a question of money, as the US president suggests. Also the inequality in the relation between the US and its European allies is very problematic.¹¹ A better-balanced NATO is a stronger NATO. In this regard, there are three elements that need to be explored.

First, it must be realised that Europe has its own security interests, and therefore, it should have enough autonomy to deal with difficult situations in its own way. It is true, Europe is not a clear entity and the individual states often have

10 NATO purposely uses 'a comprehensive approach' to underline that there isn't one way of conducting the comprehensive approach. Russia uses an aggressive version, which we now often refer to as hybrid. China uses yet another, perhaps somewhat subtler version.

11 But what is Europe? Europe is not the EU and European NATO allies do not cover all of Europe. When talking about the military component, it is probably wisest to look at the network of cooperation within NATO when possible, and within the EU when helpful. One thing that should be avoided is building competing structures.

very different interests. For instance, eastern European countries tend to count more on visible protection against aggressive Russian behaviour, while countries in the Mediterranean consider the instability in Africa to be a much more acute concern. However, these differences should not withhold European states to align their shared interests more carefully. National sovereignty that results in hardly any influence in the international arena because the countries individually have no sufficient weight, does not count for much. During the Cold War, keeping dialogue options open was part of the success of

preventing a confrontation in Europe as it knows that keeping diplomacy going is of vital importance. This explains partly why Europe takes a different approach towards Iran than the US. European countries (and most vocally Germany) believe it is better to keep diplomatic channels open and nudge Iran to abide by its obligations, rather than 'bullying' the country into submission. The same applies to the Nord Stream 2 gas pipeline project. Dependency on Russian gas is strategically not very wise, but neither is depending on oil from the Middle East or liquid gas from the US. The important word

Qualifying China as the enemy, thereby cutting off diplomatic channels and refusing to buy its equipment, might not be in Europe's strategic interest

PHOTO US NAVY, RYAN J. BATCHELDER

here is 'dependence': Europe needs to move away from cheap and easy solutions that make us vulnerable to blackmail, thus ensuring that gas cannot be used to blackmail it.¹² However, that does not mean Europe should never buy Russian gas, as there is movement in two directions: gas to the west and money to the east. Any decision not to buy Russian gas provides economic leverage on Russia. When dealing with China these considerations are even more important. It is a likely scenario that Europe gets caught up in a potential US-China trade war.

Qualifying China as the enemy, thereby cutting off diplomatic channels and refusing to buy its equipment might not be in Europe's strategic interest. This does not mean Europe should not take its main ally's concerns seriously, but it does mean Europe should be able to make its own decisions.

The second element that needs to be addressed is the ratio between European and US capabilities within NATO. European countries need to start looking at the strategic challenges and realise that those can only be dealt with if the countries work together. Prime Minister Rutte has said on several occasions that he believes in a stronger European pillar in NATO. Yet, it is often suggested that more European cooperation would be detrimental to NATO, and just speaking about a European army already sets off alarm bells. However, the improvement of European military capabilities is in everyone's interest. Why would Europe's ability to cope with crises in its immediate backyard by means of a proper structure hamper NATO cooperation?

Thirdly, the discussion should not be just about spending money on defence. The infamous two per cent is a benchmark, and it is without a doubt important for repairing the damage done by the huge budget cuts since the end of the Cold War and for restoring the strength of NATO militaries. The end goal is not the two per cent but the development of European capabilities, primarily in areas where dependence on the US is currently the heaviest. Buying, leasing or borrowing US equipment is not the solution to the problem. The balance within NATO needs to be restored, or perhaps created and not by depending on the US defence industry.

In conclusion, Europe should develop some level of strategic autonomy, because it has its own security challenges, a different way of dealing with these challenges and because a NATO with equal partners is inherently stronger. More European cohesion does not weaken NATO. To

12 For instance by ensuring that we can import gas from somewhere else too, but also by looking at other energy sources.

the contrary, it can make the alliance stronger instead. That being said, more cohesion is going to be difficult, not in the least because frictions within the EU have caused the pan-European solidarity to crumble.¹³ However, without closer cooperation each individual European country is just not able to secure its vital interests. It is important to look again at the core of the NATO treaty. In the words of Norwegian Prime Minister Erna Solberg: 'For me, NATO is not just a military thing; it is also about democratic values, it is about liberal values, it is about the cooperation.'¹⁴ The contemporary crisis within NATO could result in a stronger and better-balanced alliance, both on the European continent and in the transatlantic sphere. So, though current times are challenging for NATO, they also offer opportunities: NATO could come out of it stronger than before.

Military manoeuvring in the hybrid environment

As stated, hybrid warfare is not primarily aimed at defeating an enemy force or achieving geographical objectives through a military attack. On the contrary: it targets societies and all of the elements they comprise. Hybrid warfare intends to disturb the way in which societies function by attacking vital physical hubs, and most alarmingly, the public opinion of the targeted country through coordinated influencing campaigns. Especially the seams of society, often the result of domestic identity clashes, can be exploited easily – as we have already seen. Not just Russia and China, but non-state actors such as ISIS too, combine all available tools in a hybrid manner to achieve their aims.

So, in this complicated world, (hybrid) conflicts can come from a variety of directions that similarly have to be addressed by various means. If opponents use all available tools in a synchronised manner, the reply must also entail the entire spectrum of responses.¹⁵ In this regard the military is only one important actor, whose actions need to be nested in a wider comprehensive approach. NATO defines the comprehensive approach as 'combining political, civilian and military instruments' and coordinated cooperation between states, international organisations and non-governmental organisations.¹⁶ Exactly these interagency mechanisms and permanent exchanges of thought within the comprehensive approach make it suitable for manoeuvring in the multi-faceted hybrid environment. Without trying to provide a complete list of all available options, some key elements of the military role in the comprehensive approach will be discussed here, namely: the art of manoeuvring, cross-national and cross-domain cooperation, deterrence and cohesion, resilience, and cyber and information.

The art of manoeuvring

In order to manoeuvre in the hybrid environment, a fundamental change of thinking from one focused on military options to one that incorporates the whole context must take place.

PHOTO NATO

Going back to the core of the NATO Treaty, Norwegian Prime Minister Erna Solberg said the alliance is about military cooperation, but also about democratic and liberal values

13 For an in-depth analysis of this subject, see Tim Sweijts and Danny Pronk, *Interregnum. Strategic Monitor 2018-2019* (HCSS and Clingendael Netherlands Institute of International Relations, February 2019).

14 'Key Quotes Friday – Day 1 of the of the Munich Security Conference 2019', See: <https://www.securityconference.de/en/activities/munich-security-conference/munich-security-conference/msc-2019/key-quotes/>.

15 Importantly, discussions about the ethical boundaries of our reply are needed. However, this essay will not explore this topic.

16 NATO: 'A 'comprehensive approach' to crises'. See: https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_51633.htm.

NATO conducts Noble Jump exercises, but why doesn't it consider manoeuvring against the Russian weaknesses?

PHOTO NATO

Next to ground manoeuvre and air manoeuvre, there is a third element that must be taken into account: information manoeuvre. It is only human to look at the problems that are visible, but in the hybrid conflict opponents are very good at manipulating information. China is a good example, masterfully hiding its intentions for the African continent. For Russia this should also be evident, as *maskirovka* (deception) and *desinformazija* (disinformation) have always been part of its doctrine. Terrorists use attacks to create fear in societies the extent of which cannot be predicted. There is a tendency to respond to terrorist attacks by going after the attacker and by setting up more security barriers, and rarely to look at the effects of fear itself in these societies. If terrorism consists of just ten per cent action and ninety per cent fear and propaganda, why then is the response mostly action and virtually no messaging?

Looking at Russia's threatening posture in the Baltic area, something similar is happening. NATO reacts to Exercise Zapad by doing an Exercise Noble Jump.¹⁷ The air defence in the

Kaliningrad enclave is worrying, so NATO reacts by buying more weapons to deal with these systems. Evidently, Russia would not risk a head-on battle with NATO, but it would seek to stay below the threshold, carefully avoiding Article 5. Realising all that, then why doesn't NATO consider manoeuvring against the Russian weaknesses? The enormous gap between the riches of oligarchs around President Putin and the poverty of large portions of the Russian population are weaknesses that could easily be exploited. Just imagine a reaction to another Zapad or the next Russian incident by doing a joint exercise with the Ministry of Finance, freezing Russian oligarch's bank accounts or not purchasing Russian gas for several months. Likewise, imagine NATO not actually engaging in these acts, but just opting for an exercise with a fictional scenario that explores such options. Would that not have a bigger impact than

¹⁷ Exercise Noble Jump 2017 was a NATO exercise with soldiers, vehicles and helicopters to test the Very High Readiness Joint Task Force (VJTF) concept as well as the ability of participant countries to quickly deliver a fighting force.

The recently published Dutch army vision puts more emphasis on much closer cooperation with partners, in the national domain as well as internationally

PHOTO MCD, HILLE HILLINGA

simply copying our opponent? Manoeuvring in the hybrid environment is all about engaging the enemy at its weakest points. Russia thinks it has a strong hand in the hybrid game, but NATO and EU have far better cards if they stick to their own game. The same is applicable to China's expansion towards Europe. Barriers could be set up, but an indirect approach that secures our influence and reduces the Chinese influence is probably far more effective. For example, instead of banning Huawei from the European market, it should be made clear what the consequences are if it violates the European trust.

NATO preaches both manoeuvre warfare and a comprehensive approach in its current doctrine. Combining both, thus using all the tricks in the

book, is most likely the best answer to the hybrid game of our opponents. The key is to think holistically about the strategic challenge, subsequently manoeuvring to counter the said challenge. In this intensely complex world, more energy must be spent on trying to define, as Clausewitz put it, the true nature of the conflict at hand: it is essential to address the whole context with a comprehensive answer, instead of focusing solely on the military component.

Cross-national and cross-domain cooperation

For an effective military contribution to a comprehensive approach, close cooperation with the civilian and private sectors is indispensable. The military can never work alone. Key infrastructures, such as the financial and information networks are often owned by the private sector, and border control is the purview of law enforcement agencies. When dealing with propaganda it is obvious that the independent media sector will be involved.¹⁸ Moreover, early identification of deliberate attempts to destabilise society is crucial. For the Netherlands that

18 Franklin D. Kramer, Hans Binnendijk and Dan Hamilton, 'Defend the Arteries of Society: Countries need new strategies to protect critical networks and infrastructure', in: *U.S. News & World Report* (June 9, 2015). See: www.usnews.com/opinion/blogs/world-report/2015/06/09/russia-ukraine-and-the-rise-of-hybrid-warfare.

would mean teaming up with, for instance, the NATO CIMIC Centre of Excellence, and research institutes such as TNO and the NATO Defence College.¹⁹ In this respect, it is logical that the recently published Dutch army vision puts more emphasis on much closer cooperation with partners, in the national domain as well as internationally.²⁰

Moreover, cooperation should not be limited to partners within the state's borders. The capabilities required to deal with crises – either to defend European territory or to secure wider interests – can only be provided collectively, since it is simply unrealistic to assume that such capabilities can be provided by nations individually. Multinational cooperation no longer is a choice; it is a fact. Lessons learnt from recent missions, such as Afghanistan, further stress the importance of cooperation with other actors. For instance, physical protection can be done primarily by the military, but the reconstruction needs to be done primarily by non-military partners. This requires military actions to be carefully coordinated with actions by other actors, as NATO now commonly talks about its contribution to a comprehensive approach.

This new paradigm of cross-national and cross-domain interdependency requires a change in administrative culture, one where the key military leaders must understand that their effectiveness depends heavily on cooperation with other actors – both in the military and non-military domains. In the famous words of former US Secretary of Defence James Mattis: 'If you cannot create harmony across service lines, across coalition and national lines, and across civilian-military lines ... your leadership in today's age is obsolete.' And in 2012, former German Chief of Defence Volker Wierer stated that, if national deployment is the exception and multinational cooperation the rule, this should be taken into account with regards to procedures and exercises.²¹

Militaries should therefore aim at being an effective partner in cross-national and cross-domain cooperation. In this role the military can act as enabler for other indispensable actors and

only cooperation with these actors can provide a decisive effect. The military emphatically should not be in the lead, but it can act as a JIMP (Joint, Interagency, Multinational and Public) integrator. In this light, it is worthwhile to take 1 German/Netherlands Corps (1GNC) as an example. 1 GNC is widely recognised as one of the few HQs that is capable of taking on the role of a JIMP integrator. Deep integration is in the binational corps' DNA and the 'Common Effort' exercises – which aim at creating effective interaction between governmental, non-governmental and military organisations – have extended that sense of togetherness beyond the military to the civilian sector. It is this ability to synchronise combat effects with other actions that should be the pivotal contribution of the military to the comprehensive approach.

Deterrence and cohesion

Vital in any comprehensive answer to the hybrid threat is the use of credible deterrence: preventing opponents from acting through intimidation and posturing. Deterrence of this kind can be divided into roughly two facets. The first branch consists of a visible and credible military apparatus including, for instance, well-functioning information and cyber branches, the geographical positioning of conventional troops, and a certain level of forward presence. The eFP (enhanced Forward Presence) in the Baltics, which is composed of military personnel from multiple NATO countries, is a recent example of such a positioning. Credible deterrence also includes the use of training and military exercises. Russia certainly does so with so-called 'snap exercises' as well as planned ones, such as Zapad 2017. History has

19 Research institute TNO (Netherlands Organisation for Applied Scientific Research) is already working in this field with program V1522 on Military Influencing in Integrated Operations.

20 Royal Netherlands Army, *Security through Foresight. The Royal Netherlands Army Vision for the Future* (November 2018). See: <https://english.defensie.nl/downloads/publications/2018/11/05/vision-of-the-army>.

21 Free translation of a speech by General Volker Wierer at the Bundeswehrtagung in Strausberg (October 2012). Original quote: 'Wenn der nationale Einsatz die Ausnahme und das Wirken im multinationalen Verbund die Regel ist, müssen unsere Curricula das in der Ausbildung berücksichtigen und den internationalen Verfahren im Führungsprozess zu Grunde legen.'

Russian Foreign Minister Sergey Lavrov has noted with regard to the Euro-Atlantic region that 'there appear ever more rifts and the old ones grow deeper'

proven the value of such physical deterrence: one could even argue that the deciding factor in the Cold War was 'deterrence through training'.

The second and more complicated element revolves around the credibility of the political commitment, expressed in the unconditional willingness to protect each other. The current rift in NATO is deep and troublesome and, worryingly, very visible. In Munich, Russian Foreign Minister Lavrov noted with regard to the Euro-Atlantic region that 'there appear ever more rifts and the old ones grow deeper'.²² During the Cold War there were no doubts that an attack on one was an attack on all, and that it would automatically be responded to accordingly. Today, however, it is no longer as straightforward. Perhaps the biggest issue revolves around the definition of 'attack', which has become increasingly ambiguous. To illustrate this, when former Supreme Allied

Commander Europe General Breedlove referred to the Russian activities in Ukraine (2014) as an 'invasion', this was not a unanimously supported opinion within the alliance. Similarly, it took German Chancellor Merkel almost ten years to recognise the Russian aggression in Georgia (2008) as an invasion. Opponents play to this ambiguity of definitions, and tailor their hybrid activities very deliberately, carefully staying below the threshold of a unanimously acknowledged 'attack'.

Still, demonstration of cohesion is a vital part of deterrence. The renewed Canadian commitment to NATO's eFP is a prime example of displaying cohesion. Professor in Political Science Christian Leuprecht explained that 'the Atlantic Alliance always entailed much more than providing a countervailing balance to Soviet power, and now to Russian overt and covert provocations'.²³ We should not engage with only our own immediate problems, but especially to the problems that might hit others first. Leuprecht says: 'Canada needs NATO to remain strong, ready, and capable of forging interdependencies between European states to be better positioned to respond to the challenges that may seem local, but actually threaten the entire rules-based international order'.²⁴ Canada thus supports cohesion itself, because it recognises the need for NATO to remain strong, which is only possible when it holds together. In other words, cohesion can only remain a cornerstone for security if all members contribute to it. Europe should follow the Canadian example and take its responsibility to invest in its cohesion. All members of the alliance benefit from unity, but that will only remain true if all members put a real effort into it. It should be realised that cohesion itself is of strategic importance. In the words of former Dutch Defence Minister Jeanine Hennis-Plasschaert: 'Our way of dealing with the various crises too often seems to be splitting us apart instead of uniting us. But unity is exactly what we need right now. We need unity because migrants are likely to keep knocking on our doors in the years to come. We need unity because the geopolitical tensions and the conflicts surrounding Europe will continue and possibly even multiply. We need unity to tackle

22 'Foreign Minister Sergey Lavrov's remarks and answers to media questions at the Munich Security Conference, Munich, February 16, 2019', The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation. See: http://www.mid.ru/en/press_service/minister_speeches/-/asset_publisher/7OvQRSKJWVmR/content/id/3520272.

23 Christian Leuprecht, Joel Sokolsky and Jayson Derow, 'Paying it forward: Canada's renewed commitment to NATO's eFP', in: *Atlantisch perspectief* (2018) (5) 17.

24 Leuprecht, Sokolsky and Derow, 'Paying it forward', 17-18.

hybrid threats. We need unity because terrorists will not hesitate to strike at us again.’²⁵

Resilience

Another important aspect of the comprehensive approach is building resilience. According to the NATO Defense College, ‘resilience can (and should) become an overarching core theme spanning across the three pillars of NATO’s strategic concept and serve as its first line of defence in an increasingly complex security environment.’²⁶ Resilience is seen here as society’s ability to deal with and recover from disruptive events, and as the level of immunity to hostile (dis)information campaigns. More importantly, creating resilience requires close cooperation between many government bodies in the ‘whole-of-government approach’. This is not exclusively a military affair, but the military is certainly involved, and it plays an important role.

At the 2016 NATO summit in Warsaw, resilience was a key topic. The final declaration stated: ‘We now face a broader and evolving range of

military and non-military security challenges, which is the context for the Alliance’s long-term adaptation. Being resilient against these challenges requires Allies to maintain and protect critical civilian capabilities, alongside and in support of military capabilities, and to work across the whole of government and with the private sector. ... To complement and enable our military capabilities, we will continue to improve civil preparedness.’²⁷

On the one hand, resilience is needed to make sure the military can act effectively when

-
- 25 Minister Jeanine Hennis-Plasschaert, ‘Toespraak bij het seminar ‘Europe’s security and Defence; what next?’ (Paris, March 11, 2016). See: www.rijksoverheid.nl/documenten/toespraken/2016/03/11/toespraak-van-minister-hennis-plasschaert-bij-het-seminar-europe-s-security-and-defence-what-next-engels.
 - 26 Uwe Hartmann, ‘The Evolution of the Hybrid Threat, and Resilience as a Countermeasure’, in: *NATO Defense College Research Paper* no. 139 (September 2017) 8.
 - 27 ‘Warsaw Summit Communiqué: Issued by the Heads of State and Governments participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw on 8-9 July 2016’, NATO, last updated March 29, 2017, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm.

Former Dutch Defence Minister Jeanine Hennis-Plasschaert has stressed the need for unity, ‘(...) because the geopolitical tensions and the conflicts surrounding Europe will continue and possibly even multiply’

PHOTO MCD, GERBEN VAN ES

needed. The use of roads, bridges and other critical infrastructure is vital for a credible military response. On the other hand, there is perhaps a more important side to this topic. Demonstrating to a population that the military will be present if need be, is crucial to the perception of security: resilience increases when people notice that the military is there for them.

During and after the Cold War (and the subsequent abolishment of conscription), the military became somewhat separated from society in several European countries. The German *Zivilklausel*, banning military or even military-related research at various universities, was not particularly helpful in avoiding that separation. And for too long, European states have not managed to explain clearly to their populations why their national militaries are essential for both national and international security. In order to increase this civil understanding, it is important for the military to visibly cooperate with partners in the civil domain. A few examples are the Explosive Ordnance Disposal (EOD) teams assisting the police, military assistance in search missions for missing persons, the protection of merchant vessels against piracy and military helicopters assisting in combatting forest fires. In an international context, too, showing unity and cohesion could help increase resilience. For instance, Dutch eFP soldiers patrolling in Lithuania show the local population that they are not alone. No matter what Russian influence campaigns say, actions speak louder than words. The same applies to high visibility exercises that emphasise solidarity. Trident Juncture 18, during which military personnel from many NATO countries jointly demonstrated to the populations of the individual states that they will never have to stand alone, may serve as a perfect example. Resilience benefits from a visible military that demonstrates its readiness

to support and protect the citizens. Rethinking the role of the military in our societies is therefore important. When the entire population, including minorities, see that soldiers will protect them, with force if needed, its vulnerability might diminish.

Cyber and information

One area where hybrid activities have been most prominent is the cyber and information arena – another branch of the comprehensive approach. Countering cyberattacks necessitates not only defensive tools, but also offensive tools that allow for a proportional response in this domain. It seems obvious that, when the NATO Secretary General concludes that ‘in the realm of cyberspace, our countries are under attack every single day’, prompt action is required.²⁸

Critically, NATO member states have been very susceptible to foreign influencing campaigns: open western societies are almost by definition vulnerable to fake or exaggerated (‘a tsunami of refugees’) news. Emphasis on economic problems, fear of immigration, lingering anti-US sentiment, it all works. Such actions are only as effective as the perception of these actions: a terrorist’s greatest weapon is not the attack itself, but the fear it causes. It is this fear that paralyzes a society. Thus, building a society’s capacity to resist external influencing is increasingly essential in today’s world. This, too, is not exclusively a job for the military, but it can play a key role in this.²⁹

Therefore, if there is a strong desire to increase Europe’s capabilities for dealing with its own security challenges, it is this area that deserves more attention. It is not wise to use the increased support for higher defence budgets to merely buy modernised versions of conventional vehicles. More planes for the air force, more ships for the navy, and new tanks for the army are essential indeed, but so are capabilities that are harder to visualise, such as those needed to manoeuvre in the cyber and information domains. The German Cyber and Information Domain Command and the UK 77 Brigade are two examples of capability development in this area, but notably the two initiatives differ

28 Jens Stoltenberg, ‘NATO and Cyber: Time to Raise our Game’, in: *Defense News* (July 8, 2016). See: <https://www.defensenews.com/smr/road-to-warsaw/2016/07/08/nato-and-cyber-time-to-raise-our-game/>.

29 Evidently, this is a joint effort with other government bodies, such as the Ministry of Justice and Security and the Ministry of Internal Affairs.

PHOTO UK MINISTRY OF DEFENCE, OWEN COBBAN

It is clear that when the NATO Secretary General says that 'in the realm of cyberspace, our countries are under attack every single day', prompt action is required

substantially. The German initiative unites the various units and agencies working in the cyber domain under one roof, thus placing the cyber domain next to the land, air and maritime domains. The British approach is more effect-centric, as it aims to bring together influencing capabilities.

Conclusion

Given the current hybrid environment it is more important than ever for NATO to demonstrate cohesion and stand strong together against an enemy's attempt to drive a wedge between the member states. Therefore, more energy must be spent on strategic thinking and on developing

solid mechanisms for multinational and cross-domain synergy to successfully manoeuvre in the hybrid environment. In this essay, guidance has been provided on which measures European NATO countries could take.

First, given the hybrid nature of foreseeable conflicts, the comprehensive approach should be embraced. This can neither be done by the nations on their own, nor solely within the military domain. Manoeuvring in the hybrid environment entails close cross-cooperation and synchronisation with other actors. Therefore, a deepened integration with European partners as well as with non-military sectors is a crucial element in any defence strategy. Jointness should be fully embedded in military thinking,

NATO should have the courage to recognise the biggest weakness of its European member states: the national militaries

PHOTO NATO

and conventional fighting must be coupled with comprehensive thinking. 1GNC, which can take on the role of JIMP integrator, serves as an example of how the comprehensive approach could be done. Demonstrating through a synchronised approach that tomorrow's opponents can be dissuaded from attacking; that is deterrence in the hybrid environment.

Moreover, NATO countries should step up their war fighting capabilities and take deterrence seriously, both militarily and politically. They already have an enormous combined strength in all PMESII (Political, Military, Economic, Social, Infrastructure and Information) domains that can be used for manoeuvring in the hybrid environment. For Europe especially, the letters E and S are its sources of strength. However, NATO should also have the courage to recognise the

biggest weakness of its European member states: the national militaries. So, the current security landscape urgently requires serious investments and development in a wide variety of military capability areas. Next to restoring conventional capabilities, complementary new and innovative capabilities are required. Especially in the cyber and information domains capabilities are urgently needed. With regard to non-military deterrence, investing in societal resilience is necessary to show the population that the military is there to help. For this to work, the military must firmly and visibly return to the centre of society and cooperate closely with civil partners.

Lastly, the development of European (both national and transnational) strategic thinking is essential for strengthening NATO. Solely

increasing defence spending to two per cent, although vital, will not solve all of the alliance's problems and does not provide a stable foundation for a shared security strategy. NATO and its European member states should define their interests, and then develop strategies to protect these interests. The European states should accept their responsibility within NATO and balance out the US. Europe should thus get its act together: it is a requirement for the long-term survival of the alliance.

With the growth towards the two per cent investments should go to a healthy mix of enablers, concepts for cooperation, non-conventional means, and sophisticated fighting forces. Ultimately, this must lead towards a more self-sufficient military in Europe. But Europe should not only pay attention to

spending its money wisely; perhaps more importantly, it should focus on assuming responsibilities. Europe must accept that security comes at a price. Therefore, all NATO member states must contribute fairly and accept responsibility for maintaining the alliance's cohesion, because that continues to be its greatest strength. This will not be easy, but the prospects are promising. Chancellor Merkel nicely summed this up in Munich. Responding to the title 'The Great Puzzle: Who Will Pick Up the Pieces?' she gave a short but hopeful answer: 'We all will.'³⁰ ■

30 'Rede von Bundeskanzlerin Merkel zur 55. Münchner Sicherheitskonferenz' (February 16, 2019). See: <https://www.bundestkanzlerin.de/bkin-de/aktuelles/rede-von-bundestkanzlerin-merkel-zur-55-muenchener-sicherheitskonferenz-am-16-februar-2019-in-muenchen-1580936>.

In deze *Militaire Spectator* is plaatsgemaakt voor een gastcolumn. Vadm b.d. E. Kopp e.a. schrijven over materieelverwerving en het langeafstandspatrouille-vliegtuig (LAPV). De redactie van de *Militaire Spectator* biedt lezers de mogelijkheid een gastcolumn te schrijven van maximaal duizend woorden. Het thema is vrij, maar moet passen in de formule van het tijdschrift. Een gastcolumn bevat een

relevante boodschap voor de lezers, een gefundeerde eigen mening en juiste en verifieerbare feiten in een logisch opgebouwd betoog. U kunt uw gastcolumn sturen naar de bureauredactie (zie colofon) of aanbieden via de website. De redactie wacht uw bijdrage met belangstelling af.

De hoofdredacteur

LAPV: ontbrekende schakel in gereedschapskist krijgsmacht

Vadm b.d. E. Kopp, cdr b.d. drs. C.D.M.J. Leebeek, cdr b.d. A. van Dijk, ktz b.d. M.D. Valentijn, ktz b.d. J.M. Goemans en ktz b.d. J.A. Leenders

Materieelverwerving voor de krijgsmacht is een complex proces waarbij veel vragen moeten worden afgewogen, zoals: is er een noodzakelijke vervanging van materieel dat het einde van zijn levensduur heeft bereikt?; zijn er nieuwe technologische ontwikkelingen?; is de internationale veiligheidssituatie inmiddels gewijzigd?; wat is het beschikbare budget?; kunnen behoeften van verschillende krijgsmacht delen geïntegreerd worden in een krijgsmachtbrede behoefte?

De *Defensienota 2018* is conservatief van opzet met een sterke focus op een-op-eenvervanging van verouderde systemen. In de marge zijn er wel nieuwe projecten, zoals UAV's, maar de samenstelling van de krijgsmacht blijft vrijwel ongewijzigd. Deze opzet getuigt niet van bereidheid en lef om van geijkte paden af te wijken om met het beschikbare budget een maximaal resultaat te behalen. Dat laatste betekent immers het onderzoeken van meerdere opties en tegen elkaar afwegen van alternatieven, om zo een zo groot mogelijke operationele output te bereiken. Naar onze mening heeft dat onderzoek onvoldoende plaatsgevonden. Een aansprekend voorbeeld hiervan is het totaal ontbreken van het langeafstandspatrouille-vliegtuig. In 2003 moest de P-3C Orion (destijds

een succesvol marinevliegtuig) uitsluitend om financiële redenen het veld ruimen. Krijgsmachtbreed leidde dit besluit tot grote verbazing en onvrede. Inmiddels is er een waardige opvolger met de Boeing-737 Poseidon. Dit vliegtuig is voorzien van de nieuwste operationele technologie en overstijgt het belang van een marinevliegtuig. Het is onmisbaar boven zee en land, zowel voor het verzamelen van informatie en commandovoering als voor het ontplooiën van slagwapens, zoals geleidewapens en kruisraketten. Het beschikbaar hebben van de Poseidon dwingt de tegenstander tot ingrijpende voorzorgsmaatregelen en aanpassing van zijn strategie en operatiepatroon (strategische beïnvloeding). Moderne LAPV's vormen hiermee de ontbrekende en niet te missen schakel in de gereedschapskist van de Nederlandse krijgsmacht.

De Poseidon paart een groot vliegbereik en een hoge opmarsnelheid aan een uitgebreid pakket sensoren en wapens en is daardoor in meerdere rollen inzetbaar. De mobiliteit is van grote waarde in de huidige en voorzienbare toekomstige veiligheidssituatie, waarbij landen als Rusland en China steeds vaker en wereldwijd hun strijdkrachten ontplooiën, terwijl er ook op regionale schaal potentieel onstabiele situaties

zijn die snel kunnen escaleren. Een recent voorbeeld is de Straat van Hormuz, waar de vrije zee in het geding is. Dit vraagt om snelle en nauwgezette *air surveillance* ter plaatse, ook bij inzet van andere eenheden. Wat het vliegtuig detecteert wordt *real time* gedeeld met regionale hoofdkwartieren en lokale commandanten, terwijl middelen voor cyberoperaties en elektronische oorlogvoering ruimschoots voorhanden zijn. De typische maritieme capaciteiten van de Poseidon, zoals slagkracht op zee en onderzeebootbestrijding, zijn voor een belangrijke deel vergelijkbaar met die van een moderne onderzeeboot. Waar is voorzien dat de F-35 zelf voor haar doelinformatie moet zorgen, zou de Poseidon dit geheel of gedeeltelijk kunnen overnemen. Mogelijk kan het vliegtuig ook worden gebruikt in een transportfunctie, ter ondersteuning van de huidige transportcapaciteit van de krijgsmacht. Door het grote (detectie)bereik van sensoren en verbindingen zal veelal buiten bereik van vijandelijke wapensystemen geopereerd kunnen worden. Het vliegtuig is ook inzetbaar voor nationale taken als drugsbestrijding, visserij-inspectie en de opsporings- en reddingsdienst. Verder kan door aanvoer van hulpgoederen en personeel zeer snel noodhulp worden verleend bij natuurrampen en andere calamiteiten. Een aantal NAVO-landen heeft de Poseidon al of koopt het vliegtuig op korte termijn, dus internationale samenwerking is goed mogelijk. Een vergelijking is op zijn plaats. De Poseidon kan ‘van de plank’ worden gekocht, zonder ontwikkelingsrisico’s. De stuksprijs in een voor de Nederlandse krijgsmacht relevante uitvoering bedraagt circa 250 miljoen euro. De praktijk leert dat, rekening houdend met onderhoud, opleiding en training, ten minste 50 procent van de vliegtuigen operationeel inzetbaar zal zijn. Bij aanschaf van acht Poseidons voor twee miljard dollar zijn steeds vier vliegtuigen inzetbaar. Dit potentieel moet vergeleken worden met dat van twee onderzeeboten, omdat bij aanschaf van vier nieuwe onderzeeboten – kosten ongeveer 4 miljard euro – ook slechts de helft operationeel inzetbaar zal zijn, terwijl tevens rekening moet worden gehouden met lange transittijden naar het operatiegebied. Langdurige aanwezigheid ter plaatse kan bij het vliegtuig worden

bereikt door een aflossingsschema van enkele vliegtuigen en voldoende bemanningen. De capaciteiten komen niet een-op-een, maar wel globaal overeen, terwijl er een aanmerkelijk verschil in investeringen is.

In contacten met de defensieleiding bespeuren wij een zekere onwil om LAPV’s een plaats te geven in het materieelkeuzeproces. Het is niet gemakkelijk om eenmaal ingezet beleid opnieuw onder de loep te nemen. Niettemin zijn de belangen voor de krijgsmacht groot genoeg om toetsing en heroverweging te rechtvaardigen. Alleen op basis van argumenten kan worden bepaald of de *Defensienota 2018* op dit punt moet worden bijgesteld. Dat de staatssecretaris, vooruitlopend op het verschijnen van het DMP-B-document ‘vervanging onderzeeboten’, alvast meldt dat in dit document alternatieven voor de onderzeeboot niet meer aan de orde zullen komen, is duidelijk prematuur.¹ Deze uitspraak is gebaseerd op een onderzoek van TNO, dat concludeert dat er nauwelijks alternatieven voor nieuwe onderzeeboten zijn en dat ze in ieder geval veel duurder uit zullen vallen. Bij dat onderzoek is uitsluitend gekeken naar andere onderwatereenheden en is het alternatief – LAPV’s – in het geheel niet aan de orde geweest. Dit wordt gestaafd door de bewering van TNO dat de kosten veel hoger zullen zijn, terwijl wij tot de conclusie komen dat een equivalent aantal vliegtuigen ongeveer de helft kost. Het betreffende DMP-B-document kan daarom alsnog een goede gelegenheid bieden voor het overwegen van het alternatief Poseidon. Een discussie welke werf nieuwe onderzeeboten mag bouwen wordt pas relevant nadat deze overweging heeft plaatsgevonden. Gezien de enorme operationele – en zelfs strategische – capaciteiten van het langeafstandpatrouillevliegtuig is het uiterst merkwaardig dat dit platform geen deel uitmaakt van de Nederlandse krijgsmacht. Mocht hier een goede reden voor zijn dan vragen wij ons af welke argumentatie van de defensietop hieraan ten grondslag ligt.² ■

1 Het Defensie Materieel Proces (DMP) kent de fasen A tot en met E. DMP-B is de onderzoeksfase.

2 Zie ook: Vadm b.d. E. Kopp e.a., Langeafstandpatrouillevliegtuigen. Een ontbrekende capaciteit in de gereedschapskist van de krijgsmacht, in: *Marineblad* 129 (2019) (2) 13-17.

Godzijdank, een recessie

Jaus Müller MA*

De economie groeit al 68 maanden op rij. De afgelopen tijd daalde de werkloosheid volgens het CBS met gemiddeld 10.000 mensen per maand. Hoe minder werklozen, hoe minder uitkeringen, hoe meer geld de staat overhoudt voor andere zaken: na jaren wordt er voor het eerst weer geïnvesteerd in Defensie. Allemaal goed nieuws dus.

Of toch niet? Meer groei betekent ook een krappe arbeidsmarkt. De vijver waaruit Defensie nieuw personeel vist, wordt met de maand kleiner, terwijl de personeelstekorten alleen maar toenemen. Voor de zomer telde het personeelsbestand 8600 onvervulde vacatures. Tekorten die inmiddels iedereen voelt. Mensen met anderhalve baan zijn binnen Defensie geen uitzondering meer. 'We moeten met 300 man gaan kunnen wat 600 mensen nu kunnen', zei de vertrekkend Commandant Landstrijdkrachten generaal Leo Beulen eind augustus in een afscheidsinterview met *NRC Handelsblad*.¹

Het is makkelijk om de economie de schuld te geven van dit alles. Hoogconjunctuur, niets aan te doen. Of toch wel? Als de visvijver maandelijks kleiner wordt, kun je twee dingen doen: met je hengeltje lijdzaam langs de kant gaan zitten wachten tot alle vis op is, of als een gek beter aas aan je hengel hangen en nog meer

dobbers het water in gooien. Defensie zou het laatste moeten doen. Maar slaagt zij daarin?

Laten we met het aas beginnen. Natuurlijk, niemand gaat bij Defensie werken voor het grote geld. Kameraadschap, avontuur, inhoudelijk en maatschappelijk interessant werk tellen voor velen zwaarder dan een vorstelijke beloning. Maar als er na je afstuderen vijf bedrijven zijn die jou honderden euro's meer bieden dan Defensie, gaan de knaken toch tellen. Dat begin juli na maanden onderhandelen eindelijk een akkoord werd bereikt waarmee defensiepersoneel er de komende jaren 6,3 procent op vooruit gaat, is goed nieuws, maar de wervers bij Defensie moesten het tot die tijd doen met de oude, onaantrekkelijke salaristabellen. Bepaald geen uithangbord voor Defensie. Het aantal vacatures liep intussen alleen maar meer op.

Belangrijker dan geld is misschien nog wel de houding binnen Defensie. Na jarenlange bezuinigingen is het departement kampioen krimpen. Nu er geld bij komt, moet plots het roer om. Van krimp naar groei. Niet iedereen kan deze mentale ombuiging aan. Potentiële rekruten worden knorrig aan de kazernepoort ontvangen met de non-verbale boodschap: je mag blij zijn dat je hier mag werken, want zo was het vroeger.

Waar blijft de rode loper waarop we mensen hartelijk welkom heten binnen ons militair bedrijf?

* In deze rubriek vindt u bijdragen van Jaus Müller, MA en drs. Frans Matser.

¹ Karel Berkhout, 'Bij toenemend personeelsgebrek bij defensie kan dienstplicht terugkeren'. Interview commandant Landstrijdkrachten', in: *NRC Handelsblad*, 20 augustus 2019.

Ik ken helaas te veel voorbeelden van het tegendeel. Een vriend van mij is afgestudeerd als arts. Daarnaast heeft hij op hoog niveau basketbal gespeeld en geroeid. Avontuurlijk, teamspeler, dokter-in-wording (Defensie heeft ook tekort aan medisch personeel). Kortom, die vriend van mij leek zo van de wervingsposter te zijn gelopen. Op een dag bezoekt hij een open dag op de kazerne. Daar waar hij zich had ingesteld op een avontuurlijke baan met veel oefeningen en uitzendingen, wordt hem eenmaal binnen de kazernemuren op ziellose toon te verstaan gegeven dat huisarts bij Defensie echt niet veel meer is dan blaren prikken en soa's testen. Gedesillusioneerd keert hij Defensie de rug toe. Korte tijd later krijgt hij een aanbod om te specialiseren als huisarts in de burgermaatschappij, een aanbod dat hij met beide handen aangrijpt. Defensie belde hem maanden later nog eens op, maar het had al geen zin meer, want deze jongen hebben we met z'n allen laten lopen. Helaas ken ik vele varianten op dit voorbeeld.

Het wervingsbeleid lijkt bovendien versnipperd. Nog een voorbeeld: de personeelstekorten bij de Luchtmobiele Brigade zijn zo hoog opgelopen dat enkele pelotons in Schaarsbergen zijn aangewezen om uit arren moede zelf maar scholen in de omgeving te bezoeken om jongeren te enthousiasmeren voor een baan bij de brigade. De Luchtmobielers laten trots zien hoe loodzwaar hun rugzak is onder operationele omstandigheden. Jongens in de klas mogen het ook even proberen. De paar jongens wiens rug niet onmiddellijk knakt, raken enthousiast en tekenen het inschrijfformulier. De brigade boekt zo succes in het terugdringen van het tekort binnen de eigen gelederen. Maar Defensie is meer dan een luchtmobiele infanterie. De hackende puber achter in de klas voelt ook die immense rugzak, zakt acuut door zijn hoeven en denkt: Defensie, dat is niks voor mij! Terwijl zo iemand misschien geknipt was voor

het Defensie Cyber Commando. Juist in een wereld met een steeds diffusere dreiging, waarbij aanvallen zowel in het fysieke als in het informatiedomein op ons af kunnen komen, heeft Defensie evenveel aan de breedgeschouderde infanterist als aan de puisterige computereexpert.

Een andere manier om die vacatures omlaag te krijgen, is ervoor te zorgen dat ze niet ontstaan. Dit klinkt helaas simpeler dan het lijkt. Het rigide personeelsbeleid binnen Defensie werkt helaas nog altijd vaak volgens het adagium 'nee, tenzij'. Het leidt tot frustratie en frustratie leidt tot onnodige uitstroom. Een bevriende marine-officier wil bijvoorbeeld dolgraag eens weg van het water. Hij meldt zich aan als waarnemer voor de VN-missie in Israël (de marine levert daar een functie). Jarenlang wordt hem telkens voorgehouden dat hij geknipt is voor deze job, maar helaas, door gigantische tekorten in Den Helder mag hij niet weg. Functie na functie wordt hij directief geplaatst op een van de schepen met de belofte dat hij hierna écht op uitzending mag. Na de zoveelste niet nagekomen belofte van de personeelsfunctionaris is hij het spuugzat. Binnenkort tekent hij zijn ontslagbrief. Hoppa, weer een vacature extra om te vullen!

Gelukkig is de redding voor het personeelsprobleem nabij. Met China en de VS verwickeld in een handelsoorlog, een krimpende economie in Duitsland en de Brexit op komst is een recessie gelukkig niet ver weg. Nog even geduld en we zitten weer in een economische neergang. Gelukkig maar! De werkloosheid zal in de toekomst weer stijgen, jongens en meisjes melden zich weer aan de kazernepoorten. Alle personeelsproblemen opgelost!

Of gaat Defensie lessen trekken zodat het ook in de toekomst een aantrekkelijke werkgever blijft – in slechte én goede tijden? ■

‘Een ongekeende digitale wapenwedloop’

Huib Modderkolk over internet, privacy en spionage

Internet is allang geen vrijplaats meer waar staten ooit geen autoriteit hadden. Grote bedrijven en overheden proberen het internet juist te controleren en hebben zicht op de data van miljarden mensen. De individuele privacy is ernstig in het geding, terwijl veiligheidsdiensten dagelijks bezig zijn cyberaanvallen op vitale doelen af te slaan en zelf doelwitten in kaart te brengen. Door internet lijkt de algehele veiligheid in de wereld eerder afgenomen te zijn. Ligt er een taak voor de politiek om het toezicht te verscherpen? En doet Nederland genoeg voor zijn digitale veiligheid?

Frans van Nijnatten

Terwijl de grote zaal van Pakhuis de Zwijger in Amsterdam volstroomt voor de presentatie van het boek *Het is oorlog maar niemand die het ziet*¹ van Huib Modderkolk, glimlachen mensen om de stem die door de luidsprekers klinkt: ‘U kunt staatsgeheimen horen’, en: Niets wat u hier hoort mag u aan derden vertellen, hier binnen geldt strikte geheimhouding.’ Maar als moderator Sheila Sitalsing begint te spreken en haar collega-journalist Modderkolk introduceert op het podium, is de toon al snel ernstig. Modderkolk, onderzoeksjournalist bij *de Volkskrant*, legt uit dat hij een tijd nagedacht heeft over de titel van zijn boek. ‘Oorlog is een beladen woord. Voor oorlog duik je weg. Maar Nederland wordt dagelijks digitaal aangevallen. En als staten dat doen, dan is dat geen conflict meer, maar oorlog.’

FOTO: BENJAMIN KOTEK IN PAKHUIS DE ZWIJGER

Huib Modderkolk: ‘Als staten dagelijks andere landen digitaal aanvallen, dan is dat geen conflict meer, maar oorlog’

¹ Huib Modderkolk, *Het is oorlog maar niemand die het ziet* (Amsterdam, Uitgeverij Podium, 2019. ISBN 9789057599804). Gepresenteerd op 4 september 2019 in Pakhuis de Zwijger, Amsterdam.

Modderkolk baseerde zijn boek, waarin hij op zoek gaat naar de gevaren van internet en probeert de wereld van de digitale spionage te begrijpen, op gesprekken met bronnen, onder wie (oud)medewerkers van de AIVD, MIVD en NCTV, ambtenaren van ministeries en beveiligingsonderzoekers. Daarnaast gebruikte hij staatsgeheime documenten, vertrouwelijke politieke stukken, ambtelijke notities, jaarverslagen van de inlichtingendiensten en openbare rapporten van publieke en private instanties. De AIVD en MIVD lazen voor publicatie delen van het boek, en via een rechtszaak lukte het de AIVD bepaalde details uit het boek verwijderd te krijgen. Omdat hij zijn bronnen niet openlijk kan noemen zegt Modderkolk te beseffen dat hij het nodige vraagt van het vertrouwen van de lezer. Hij schrijft over zaken die inlichtingendiensten zelf niet naar buiten brengen en onthult dat de AIVD betrokken zou zijn geweest bij het naar binnen brengen van het Stuxnet-computervirus in het Iraanse nucleaire complex in Natanz in 2007.

Kantelmoment

‘Als ik met bronnen spreek noemen zij het jaar 2015, waarin de MIVD ontdekte dat de Russische militaire inlichtingendienst via een server in Meppel virussen loslaten richting Oekraïense elektriciteitscentrales en media, een kantelmoment. Het is nu 2019 en de inzet van digitale wapens kan alleen maar beter en meer georganiseerd zijn geworden. Bedenk dat alleen al China dagelijks duizenden hackers inzet’, aldus Modderkolk. De MIVD loopt ‘digitaal hopeloos achter’ vergeleken met de AIVD, concludeert Modderkolk op basis van zijn onderzoek. Hij beschrijft in zijn boek ook het volgens hem moeizame proces van de diensten voor nauwere samenwerking.

Modderkolk wijst er op dat de westerse open samenlevingen kwetsbaar zijn, terwijl burgers schijnbaar moeiteloos data over zichzelf afstaan waarmee hun gedrag bijna volledig in kaart gebracht kan worden. Die constatering zit verwerkt in de ondertitel van zijn boek. ‘We zien alleen de glimmende kant van internet. Het is moeilijk te begrijpen, zelfs voor experts, wat er

FOTO: BENJAMIN KOTEK IN PAKHUIS DE ZWIJGER

‘We zien alleen de glimmende kant van internet’, zegt Huib Modderkolk op een vraag van moderator Sheila Sitalsing over het blinde vertrouwen in de techniek

binnen in de netwerken gebeurt.’ Het blinde vertrouwen in de techniek en internet kan er volgens Modderkolk toe leiden dat de burger vrijheden inlevert en dat niet doorheeft. Data die bedrijven verzamelen, zouden ook in staats handen kunnen vallen. ‘En uiteraard zouden ook criminelen ze kunnen gebruiken als ze er de hand op weten te leggen.’

Als plotseling het licht in de zaal uitvalt en het even donker blijft, ontstaat er niet meteen paniek onder het publiek. Al snel maken Modderkolk en Sitalsing duidelijk dat de blackout bij de presentatie hoort. ‘Maar zo kan het wel gaan bij een hackaanval.’

Schemergebied

Voor de research van zijn boek werkte Modderkolk de afgelopen zes jaar in een schemergebied en in die periode publiceerde hij er ook regelmatig over. ‘Je kunt inlichtingbronnen niet zomaar bellen, je moet andere wegen kiezen. In een geval is het mij gelukt via het sociale netwerk LinkedIn en daarop volgend verder spuurwerk een bron te lokaliseren. Maar namen noemen kan ik natuurlijk nooit. Schrijven zonder bronnen open te leggen legt enorme beperkingen op, er moeten goede argumenten tegenover staan.’ De bescherming van mensen is zo’n argument en Modderkolk kan daarin meegaan en neemt bijvoorbeeld nooit gesprekken op, want audiobestanden zouden verkeerd terecht kunnen komen. Hij zegt met zijn boek

‘de best leesbare versie van de werkelijkheid’ te hebben willen schrijven, en wijst er op dat de inlichtingendiensten zelf nooit zullen zeggen of iets klopt of niet.

In zijn boek noemt hij de Nederlandse veiligheidsdiensten een stuk geslotener dan bijvoorbeeld de Amerikaanse CIA of FBI, die door hun omvang moeten werken met gedetacheerd personeel, meer politieke strijd moeten leveren en een opener cultuur hebben. Dat zou eerder lekken in de hand werken, waardoor gevoelige informatie op straat kan komen te liggen. Een voorbeeld is Edward Snowden, de Amerikaan die tienduizenden geheime documenten bij de National Security Agency (NSA) meenam en aan journalisten gaf. Daarmee werd ook bekend dat bedrijven als Google en Facebook data aan de NSA afstaan. Als Modderkolk via een journalist zelf Snowden-documenten onder ogen krijgt, blijken die veel technische termen te bevatten en voelt hij zichzelf onwetend. Maar het is geen beletsel om verder te werken en te onderzoeken.

Zo stelt hij de vraag hoe ver inlichtingendiensten mogen gaan met ‘dataminen’ en waar de grens met privacyschending ligt.

‘Het verzamelen van data betekent al snel het profileren van groepen. Het is daarom zorgelijk dat het vertrouwen in data zo groot is’, zegt Maxim Februari, schrijver en rechtsfilosoof en panellid tijdens de boekpresentatie. ‘Wat in deze oorlog wegvalt is het rechtssysteem, doordat algoritmen op basis van data zelfstandig besluiten nemen.’ Die zorg delen zijn medepanelleden Alexander Klöpping, media-ondernemer, en Marietje Schaake (D66), oud-lid van het Europees Parlement. Volgens Schaake laat het toezicht op het handvol bedrijven dat voor talloze mensen het informatie-ecosysteem managet te wensen over. ‘Het gaat om ongecontroleerde macht, waarbij bedrijven zich verschuilen achter handelsgeheimen. Dat is wat mij betreft onhoudbaar, de kernprincipes van de rechtsstaat moeten gehandhaafd blijven.’ Klöpping vindt ook dat er verantwoordelijkheid

Maxim Februari licht toe hoe het rechtssysteem volgens hem onder druk komt te staan door het vertrouwen in data en algoritmes

FOTO BENJAMIN KOTEK IN PAKHUIS DE ZWIJGER

bij de burger zelf ligt. 'Algoritmes brengen overzicht voor ons aan in een datachaos. Dat Twitter bepaalt wat we interessant vinden, vinden we fijn.' Mensen zouden zelf vaker verbindingen met een virtual private network (VPN) kunnen leggen of encryptie zou toegankelijker gemaakt kunnen worden voor grotere groepen.

Volgens Modderkolk is het inmiddels duidelijk dat er een taboe op afluisteren is weggefallen. Zo vertelde zijn bron 'Robin', die voor een Australisch bedrijf nietsvermoedend opnames uitschreef, dat ze tot haar schrik plotseling ook de stem van haar eigen vriend hoorde. Inlichtingendiensten verschaffen zich toegang tot computernetwerken en nemen gegevens van webfora onder de loep. Bedrijven en overheidsinstanties krijgen door alle data inzichten en opsporingsmogelijkheden die voorheen ondenkbaar waren en waarmee ze mensen 'zo goed als live kunnen volgen'. Dat het ook om kwetsbare systemen kan gaan legt Modderkolk uit als hij beschrijft hoe de 17-jarige hacker Edwin toegang weet te krijgen tot de gegevens van miljoenen KPN-klanten.

Mensen achter de data

'Het boek van Huib humaniseert: er zitten mensen achter die data', merkt Klöpping op. Modderkolk laat in zijn boek zien hoe hackers optreden en hoe personen reageren op hacks en incidenten, zoals rond de affaire bij de certificaatautoriteit Diginotar in Beverwijk in 2011, waar een Iraanse hacker toegang wist te krijgen. Modderkolk noemt dit een duidelijk voorbeeld van de 'ongekende digitale wapenwedloop' die in gang is gezet toen het Westen in 2007 Iran als doelwit koos. Een ander voorbeeld is de 'digitale veldslag' tussen Russische hackers en de FBI, CIA en NSA in 2016, toen het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken en het Witte Huis werden aangevallen. De AIVD en MIVD konden hackers van Cozy Bear volgen en Amerika waarschuwingen geven. Cozy Bear effende het pad voor het aan de Russische militaire inlichtingendienst gelieerde Fancy Bear, dat er in slaagde servers van de Democratische Partij te kraken en e-mails van Hillary Clinton te stelen en openbaar te laten maken.

FOTOBENJAMIN KOTEK IN PAKHUIS DE ZWIJGER

Alexander Klöpping en Marietje Schaake wijzen op het handvol bedrijven dat de informatiestromen in handen heeft; maar ook de burger zelf heeft een verantwoordelijkheid

Door zijn onderzoek en publicaties geldt Modderkolk als goed ingevoerd en vroegen vrienden en collega's hem in 2017 bij het referendum over de 'sleepwet' of de democratie onder druk kwam en ze voor of tegen moesten stemmen. Modderkolk wist het ook niet: 'Hoe beter ik internet en de risico's ken, hoe ingewikkelder het dilemma is geworden. Om de samenleving te beschermen tegen spionage en aanvallen van buitenaf hebben veiligheidsdiensten bevoegdheden nodig die een vrije samenleving onder druk zetten.' Hij wijst op het bijkomend probleem dat voor conventionele oorlogen internationale regels bestaan, maar 'voor digitale aanvallen niet.' En waarschuwt tegelijkertijd dat de Nederlandse overheid veel te weinig investeert in digitale veiligheid. Dat is een ernstig verwijt, maar Modderkolk meent het serieus. De sticker op de cover van *Het is oorlog*, met Arjen Lubachs aanbeveling 'Wie vroeger de wereld wilde begrijpen, las de Bijbel. Wie de wereld van nu wil begrijpen, leest dit boek', komt dan eigenlijk iets te frivool over. ■

Violence, Colonialism and Empire in the Modern World

Door Philip Dwyer en Amanda Nettelbeck (red.)
Londen (Palgrave Macmillan) 2018
292 blz.
ISBN 9783319629223
€ 83,-

In de metropolen van veel voormalige koloniale wereldrijken vindt een worsteling plaats hoe het eigen koloniale bestuur moet worden gewaardeerd. Het besef is gegroeid dat koloniale bezittingen met geweld zijn verworven, in stand gehouden en vaak pas na bloedige strijd losgelaten. De begrippen geweld, kolonialisme en wereldrijk zijn dan ook onlosmakelijk met elkaar verbonden. De eindredacteuren van *Violence, Colonialism and Empire in the Modern World*, beiden als hoogleraar verbonden aan Australische universiteiten, maken in hun inleiding duidelijk dat de term koloniaal geweld meer omvat dan louter wapengekletter. De inzet was het onderwerpen van de inheemse bevolking, inclusief het vervreemden van haar traditionele (eigendoms)rechten, gebruiken en tradities. Koloniale wetgeving nam de plaats in van traditionele rechtssystemen en criminaliseerde het verzet tegen de nieuwe machthebbers. Waar die tegenstand stoelde op hechte structuren en goed georganiseerd was, zoals bij de Xhosa's in Zuid-Afrika en de Maori's in Nieuw-Zeeland, betaalden de nieuwkomers een hoge prijs voor hun expansiedrift. Uiteindelijk zorgde de technologische revolutie in het midden van de negentiende eeuw ervoor dat zij de overhand kregen.

Overeenkomsten en verschillen

Deze uitgave is het resultaat van een conferentie in 2017 en bestaat uit een interessante *tour d'horizon* als inleiding en twaalf artikelen over de koloniale praktijk in zeer uiteenlopende gebieden. Het oogmerk is de overeenkomsten en verschillen in uitingvorm van het koloniale geweld te verkennen. De bijdragen zijn gegroepeerd rond vier thema's, namelijk *Colonial Violence and 'Ways of Seeing'*, *Colonial Authority and the Violence of Law*, *Dynamics of Colonial Warfare* en *Repression and Resistance*. Zoals vaker bij conferentiebundels verschillen de bijdragen in kwaliteit en relevantie. Dat blijkt meteen al. Het openingsartikel over kolonisten in de grensgebieden met de inheemse bevolkingen van de Oostkaap, Australië en Nieuw-Zeeland, maakt duidelijk dat Hannah Arendts bekende uitspraak *violence appears when power is in jeopardy* niet op los zand is gebaseerd. Niet vertrouwd met de (gebruiken van) de plaatselijke bevolking en de natuurlijke omgeving leven de eerste kolonisten voortdurend in angst. Isolement maakt hen gevoelig voor geruchten. Ze zijn daardoor geneigd snel geweld te gebruiken en zich in een slachtofferrol te wentelen. Opmerkelijk is dat de kolonisten hun geweld lang onder de pet houden. Pas na decennia schrijven ze erover, ook om zo

credits te krijgen voor hun bestaan onder moeilijke omstandigheden. Het tweede artikel contrasteert schril. Een specialiste vrouwenstudies breekt de staf over Britse officieren die al schilderend op Sri Lanka en in Mysore (India) geen gewelddadige taferelen of de inheemse bevolking verbeelden. Deze misrepresentatie bestempelt ze als *micro-action of violence*. In haar bevlogenheid gaat ze voorbij aan eenvoudiger verklaringen: de sterke Britse tradities in het genre landschapjes, plus de wetenschap dat betrokken militairen in hun vrije uren vermoedelijk ook wel eens lieflijke taferelen zouden willen vereeuwigen. Met verbazing heb ik van haar pennenvrucht kennis genomen.

Rechtsorde en rechtspraak

De meeste bijdragen bevatten gelukkig wel een of meer interessante noties. Voor wie vertrouwd is met de stammenproblematiek in Afghanistan biedt de bijdrage over de Franse omgang met de bewoners van het grensgebied tussen Frans Vietnam en China een aha-erlebnis. Na 1885 pogen de Fransen het gebied te pacificeren en voorzien ze hun nieuwe onderdanen van etiketten om zo hun volgzaamheid te classificeren. De Franse koloniale troepen hadden vervolgens decennia lang hun handen vol aan het opjagen van 'rebellen' en 'piraten', omdat ze door de etiketten het zicht op de ware aard en bedoelingen van de verschillende groepen tegenstrevers waren kwijtgeraakt. Belangwekkend, ook met het oog op het Nederlandse debat, zijn de reconstructies van rechtsorde en rechtspraak. Lyndall Ryan wijst erop dat waar in Groot-Brittannië na the Bill of Rights van 1689 het uitroepen van de staat van beleg aan parlementaire goedkeuring onderhe-

vig is en nauwelijks meer voorkomt, de Britse koloniale gouverneurs niet aarzelen naar dit instrument te grijpen en, naarmate het verzet heviger wordt, met draconische maatregelen in te vullen. De juridische noodtoestand ontpopt zich tot de ruggengraat van het Britse koloniale systeem. Waar de meeste lezers ongetwijfeld vertrouwd zijn met het onderscheid dat het ontluikende oorlogsrecht van de negentiende eeuw maakt tussen oorlogvoering tussen 'beschaafde' en 'onbeschaafde' naties, wijst Amanda Nettelbeck de lezer op een veelzeggend verschil bij het toepassen van lijfstraffen. Waar in de eerste helft van de negentiende eeuw om humanitaire redenen zweepslagen in Groot-Brittannië en elders werden afgeschaft om slaven, vrouwen, kinderen, militairen en misdadigers te disciplineren, zien we dat de roede in de koloniën volop in gebruik blijft. Interessant is de argumentatie hierbij. Inheemse volkeren zouden de taal van de zweep eerder verstaan dan opsluiting. Lik-op-stuk is gewenst, mede om ongewenst geweld door opgewonden kolonisten te voorkomen, en was pedagogisch wenselijk, want aldus een tijdgenoot: 'a native is only a child of bigger growth'. In haar beschouwing over de dynamiek van het Britse koloniaal geweld laat Michelle Gordon aan de hand van drie casestudy's (Maleisië, 1875-1876), Sierra Leone (1898) en Soedan (1896-1899) zien dat het vaak koloniale bestuurders in de grensstreken met inheemse stammen zijn die de lont in het kruitvat steken. Onbekendheid met de inheemse cultuur leidt bij hen, net als bij de koloniale troepenmachten, tot mispercepties en op basis daarvan tot buitensporige geweldexplosies. Een *eye-opener* biedt Michael R. Ebner met een kritische reconstructie van

de Italiaanse verovering van Libië. Drijvende kracht achter deze expansie was het prestige van de Italiaanse staat, onder Mussolini versterkt met het gevoel in een existentiële crisis te verkeren. Vooral in de oostelijke en relatief welvarende provincie Cyrenaica verzetten de Bedoeïenenstammen zich krachtig. Aangezien Rome niet tot concessies bereid was, zette de Italiaanse troepenmacht steeds krachtiger middelen in: bombardementen op burgers, gifgas, aanleg van een hek langs de Egyptische grens, standrechtelijke executies en uiteindelijk de gedwongen verplaatsing van meer dan de helft van de bevolking naar kampen in andere delen van het Libische woestijnlandschap, met tienduizenden doden als gevolg. Het slotdeel *Repressie en Verzet* biedt drie aardige overzichtsartikelen. Adrian Muckle analyseert de Franse kolonisatie van Nieuw-Caledonië, waar de Franse kolonisten in voortdurende angst leefden voor de inheemse Kanaken. Kelly Maddox richt de schijnwerper op de Japanse bezetting van de Filipijnen. De Japanse legerleiding realiseerde zich dat het barbaarse optreden in China veel bezettingstroepen vergde. De Japanners verkeerden aan de vooravond van Pearl Harbor in de veronderstelling dat veel Aziaten gevoelig zouden zijn voor hun leus 'Azië voor de Aziaten'. Daarom kreeg de gevreesde militaire politie opdracht nadrukkelijk de eigen troepen in het gareel te houden. Waar evenwel verzet zou zijn, zou hard worden opgetreden. En dat was in de Filipijnen het geval, omdat de inwoners al onafhankelijkheid was toegezegd door de Amerikaanse regering, ze een vorm van eigen bestuur kenden en al gauw doorhadden dat de levensstandaard onder de Japanners daalde. We zien vervol-

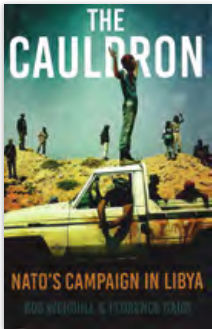
gens de Japanse bezettingsmacht keihard optreden, met alle bekende excessen van dien.

Nederlands-Indië

Twee jonge Nederlandse historici, verbonden aan het KITLV in Leiden, bieden in het slothoofdstuk een lezenswaardig overzicht van het recente debat over de dekolonisatiestrijd in Nederlands-Indië. Wie het artikel van Rémy Limpach in de *Militaire Spectator* van oktober 2016 nog op het netvlies heeft staan, komt veel bekend voor.¹ Twee punten van de auteurs verdienen ruimere aandacht. Ten eerste hun pleidooi om nadrukkelijker Indonesische bronnen te gebruiken bij het onderzoek naar het oorlogsgeweld, waarbij zij overigens wel een kritisch gebruik van deze bronnen bepleiten. Daarnaast plaatsen ze vraagtekens bij het gangbare beeld dat het vooral de KNIL-traditie was die excessief geweld in de hand werkte. Ter adstructie wijzen ze erop dat de militaire top, met generaal Spoor voorop, voorstander was van 'moderne westerse oorlogvoering' en dat nog nauwelijks onderzoek is gedaan naar de effecten van het moderne, mechanische geweld van het luchtwapen, de artillerie en het scheepsgeschut. Een interessant punt voor het momenteel lopende grote Indië-onderzoek van KILTV, NIMH en NIOD. Deze bundel, een uitgave in de *Cambridge Imperial & Post-Colonial Studies Series*, is gezien de prijs en de beperkte relevantie voor krijgswetenschappers vooral voer voor gespecialiseerde fijnproevers. ■

Drs. P.H. Kamphuis

1 Rémy Limpach, 'Extrem Nederlands militair geweld tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog 1945-1949. 'Brengron erover en zo gauw mogelijk naar Holland'', in: *Militaire Spectator* 185 (2016) (10) 416-429.

The Cauldron

NATO's campaign in Libya
Door Rob Weighill en Florence Gaub
Londen (Hurst & Company) 2018
392 blz.
ISBN 9781849048828
45,-

In februari 2011 sloeg de Arabische Lente over naar Libië. Dictator Gaddafi beantwoordde de protesten van de bevolking met grof geweld. Er dreigde een humanitaire ramp, zo reageerden Europese leiders op de doodsbedreigingen van Gaddafi aan het adres van de opstandelingen. Ditmaal zou men niet meer toekijken, maakten regeringsleiders als Nicolas Sarkozy en David Cameron duidelijk. Meermaals werd de vergelijking met Srebrenica gemaakt. En met het nodige effect: de VN-Veiligheidsraad nam op 17 maart 2011 resolutie 1973 aan, voor het eerst met een beroep op het beginsel van Responsibility to Protect (R2P)¹. De resolutie autoriseerde een wapenembargo, evenals het afdwingen van een *no-fly/no-drive zone*. De NAVO nam op 31 maart onder de codenaam Operation Unified Protector (OUP) de leiding over de militaire operaties tegen Gaddafi's strijdkrachten over. Gaddafi kwam door toedoen van de opstandelingen op 20 oktober om het leven. Op 31 oktober concludeerde de Veiligheidsraad dat de Libische bevolking blijvend gevrijwaard was van bedreiging door Gaddafi of zijn bondgenoten. OUP kon daarop worden beëindigd.

Het conflict in Libië werd niet alleen militair, maar ook op tal van andere

vlakken uitgevochten. Aan de hand van opvallend veel mediabronnen hebben Rob Weighill, een voormalige Engelse generaal, en Florence Gaub, politicologe (NATO Defense College, EU) de gebeurtenissen op al die podia nauwkeurig vastgelegd. Een knappe prestatie, gelet op wat zich in het relatief korte bestek van tien maanden afspeelde op het politieke en diplomatieke front, op het slagveld en niet in de laatste plaats in de media en social media. In deze wervelstorm van incidenten en gebeurtenissen brengen zij structuur en samenhang.

Joint Forces Command

Wat betreft de militaire kant van het conflict richt de analyse zich primair op de rol van het Joint Forces Command (JFC) hoofdkwartier in Napels. Daar moeten de Canadese luchtmachtgeneraal Bouchard en zijn staf operationele oplossingen vinden voor de opdracht die hen verstrekt is. En dat terwijl dit hoofdkwartier in geen enkel opzicht voorbereid was om een complexe, joint operatie zoals OUP te leiden. Het JFC werd niet zoals gebruikelijk omgevormd naar een *crisis establishment*, maar moest haar loodzware, bureaucratische multinationale structuur handhaven. Het ontbrak aan van alles: infrastruc-

tuur, voldoende en getraind personeel en zelfs voldoende standaard operationele NAVO-communicatie- en plannings-ICT. Bovendien was het hoofdkwartier volledig onbekend met het operatiegebied. Qua kennis was Libië een *blind spot*. Saillant detail: JFC beschikte niet eens over actuele kaarten van het land. De auteurs beschrijven gedetailleerd hoe het JFC er binnen de eerder geschilderde beperkingen met veel inspanning en externe hulp toch in slaagde binnen enkele weken twee plannen (voor het wapenembargo en de *no-fly/no-drive zone*) te ontwikkelen. Daarbij moesten zij in het bijzonder rekening houden met de vele politieke en diplomatieke randvoorwaarden en beperkingen (met name de restrictie *no boots on the ground*), die bovendien voortdurend veranderden. Het is bijna onvoorstelbaar dat dit lukte, zo complex was het vraagstuk waarvoor de planners zich gesteld zagen. Gaub en Weighill slagen er uitstekend in de lezer te laten ervaren wat dit vereiste in de zin van flexibiliteit, creativiteit en het behouden van focus ondanks de enorme tijd- en werkdruk en het vergrootglas waaronder het werk van commandant en staf van JFC lag.

Uitvoeringsfase en nasleep

De kwaliteit van de plannen betaalde zich terug in de uitvoeringsfase. Specifiek gaat het dan om het targeting-proces en de daaraan gekoppelde tactische inzet van maritieme middelen (wapenembargo) en met name de inzet van luchtmacht om de burgerbevolking te vrijwaren van aanvallen door Gaddafi's troepen (*no-fly/no-drive zone*). Dankzij de minutieus opgestelde planningscriteria en uitvoeringsvoorwaarden slaagde JFC erin doelselectie te realiseren die honderd procent binnen het gestelde

mandaat viel. Elke inzet, elke *sortie*, elke bom werd aan dit uitgangspunt getoetst. De wisselwerking tussen een contentieus uitgevoerd planningsproces en de beschikbaarheid van superieure technologie zorgden ervoor dat OUP relatief snel met succes bekroond werd.

Maar om dit resultaat zal OUP helaas niet worden herinnerd. Wel om de chaos die zich in de jaren nadien aandienende en waarvan de situatie van migranten in Libië het meest schrijnende resultaat is. Op het moment van schrijven van deze recensie doet een voormalige bondgenoot van Gaddafi, Khalifa Haftar, pogingen om Tripoli in te nemen. In hun slotanalyse komen de auteurs uitgebreid terug op de oorzaken van het ontstaan van deze chaos. De grootste fout na het beëindigen van OUP was volgens hen dat de internationale gemeenschap accepteerde dat de Libische overgangsregering een opbouwprogramma voor de *security sector* afwees. SACEUR Stavridis had eind maart 2011 al gewezen op het belang van *post-conflict planning*. Maar de nationale regeringen toonden geen belangstelling als gevolg – zeggen de auteurs – van de ervaringen met dit soort ‘politically thankless tasks’ in Irak en Afghanistan.

Daarnaast is een felle discussie ontstaan over de toepassing van het R2P-beginsel. Bedoeld om in te grijpen bij grootschalige mensenrechtenschendingen, keert het zich, zoals de auteurs stellen, bij toepassing ervan bijna impliciet tegen de zittende regering. De Russische president Poetin voerde dit punt al op tijdens het conflict en beschuldigde de NAVO onder het mom van het beschermen van de bevolking eigenlijk uit te zijn op *regime change*. In de VN hebben resoluties gebaseerd op het beginsel van R2P het nadien niet gehaald door toedoen van met name China en Rusland. Staatssoevereiniteit voert de bovenaan. In plaats daarvan wordt (weer) het recht op collectieve of individuele zelfverdediging als juridische grondslag aangevoerd om in te kunnen grijpen, zoals in de strijd tegen IS.²

Gedetailleerde reconstructie

Het boek vind ik om twee redenen interessant. Op de eerste plaats vanwege het uitgebreide bronmateriaal waarop de gedetailleerde

reconstructie van de ontwikkelingen en gebeurtenissen op de diverse podia van het conflict is gebaseerd. Op de tweede plaats vanwege de inkt die we krijgen in het operationele planningsproces dat zich in JFC Napels afspeelde. Dit is ongetwijfeld te danken aan Weighills eigen aanwezigheid in JFC als Director of Operations, waarvan hij merkwaardigerwijs in het boek zelf geen gewag maakt. Het gebeurt niet vaak dat de totstandkoming en uitvoering van plannen op dit (operationele) niveau beschreven worden. De beschrijving wint bovendien aan waarde doordat de auteurs de link tussen de militaire planning in relatie tot de ontwikkelingen in Libië en het internationale politieke toneel zo duidelijk weten weer te geven. Een plus is bovendien dat zij de daarbij horende NAVO-terminologie gebruiken – en waar nodig uitleggen – en niet vervallen in simplificeringen. Voor (toekomstige) stafofficieren zeker het lezen waard. ■

Ltkol b.d. Jan-Leendert Voetelink

- 1 Het beginsel van Responsibility to Protect werd in september 2005 tijdens een VN-top ter gelegenheid van het zestigjarig bestaan van de organisatie door staatshoofden aanvaard.
- 2 Ontleend aan Karin Wester, ‘De Responsibility to Protect na Libië en Syrië’, in: *Clingendael Spectator* 72 (2018) (1). Zie: <https://spectator.clingendael.org/pub/2018/1/r2p-na-libie-en-syrie/>.

Schrijft u een gastcolumn in de *Militaire Spectator*?

De redactie van de *Militaire Spectator* biedt lezers de mogelijkheid een gastcolumn te schrijven van maximaal duizend woorden. Het thema is vrij, maar moet passen in de formule van het tijdschrift. Een gastcolumn bevat een relevante boodschap voor de lezers, een gefundeerde eigen mening en juiste en verifieerbare feiten in een logisch opgebouwd betoog. U kunt uw gastcolumn sturen naar de bureauredactie (zie colofon) of aanbieden via de website. De redactie wacht uw bijdrage met belangstelling af.

De hoofdredacteur

Nooit verslagen

De impact van kogels, strijd, angst en kracht
Ron Deelen en Frank van der Meijden
Arnhem (White Elephant Publishing) 2019
130 blz.
ISBN 9789079763276
€ 19,95

Wat voor de meesten van ons een kort nieuwsbericht in de krant is, of een vluchtig beeldfragment op het televisiejournaal, kan voor betrokkenen een levensveranderende gebeurtenis zijn. Op 25 oktober 1993 bijvoorbeeld, anno het dieptepunt van de Bosnische burgeroorlog, belandde een Nederlands militair hulpkonvooi in Midden-Bosnië in zware gevechten tussen twee strijdende partijen. De aan- en afvoertroepen, die op dat moment opereerden onder de blauwe VN-vlag om humanitaire hulp bij getroffen Bosnische burgers te brengen, belandden aanvankelijk in een kruisvuur, maar werden uiteindelijk ook gericht beschoten. Eerder was dat een civiel humanitair konvooi op die plek ook overkomen, waarbij een Deense chauffeur om het leven kwam. Adequaat eigen handelen en gewapend ingrijpen van Britse infanteriegevechtsvoertuigen voorkwam voor de Nederlanders erger. Negen van de Nederlandse VN-militairen uit het konvooi – twee beroeps en zeven dienstplichtigen – raakten echter gewond (van wie zes door kogels). Van vier van hen werden de verwondingen als zeer ernstig beschouwd: zij werden medisch gerepatrieerd naar Nederland.

De zwaarst gewonde destijds was sergeant Ron Deelen. Hij was konvooicommandant en reed voorop in een ongepantserde Mercedes Benz terreinwagen. Plotseling zat zijn voertuig bij het dorp Trenica, ten zuiden van de stad Novi Travnik, als eerste midden in de gevechten. Kogels sloegen door de voorruit. Tweemaal troffen ze Deelen in zijn linkerarm, en alleen het optreden van zijn chauffeur voorkwam dat hij doodbloedde. Meerdere medische ingrepen, eerst in een Engels veldhospitaal en daarna in het Centraal Militair Hospitaal in Nederland, konden voorkomen dat de sergeant zijn aan flarden geschoten arm kwijtraakte. Maar volledig functioneel werd zijn arm nooit meer. Eigenlijk had dit het einde van Deelens carrière als beroepsmilitair moeten zijn. Het liep echter anders.

Beroepsmilitair against all odds

Met journalist Frank van der Meijden schreef de sergeant, inmiddels grootmajoor en nog altijd in dienst van de landmacht, vijftig jaar later het boek *Nooit verslagen. De impact van kogels, strijd, angst en kracht*. Deze autobiografische publicatie gaat over het ingrijpende incident tijdens zijn uitzending in Bosnië en over zijn

leven daarna. Ron Deelen bleef *against all odds* beroepsmilitair. Dat dankte hij aan een persoonlijke toezegging van toenmalig minister van Defensie Relus ter Beek. En een slimme persconferentie in het Centraal Militair Hospitaal, waar deze toezegging aan de wereld bekend werd gesteld. 'In feite werd de defensieorganisatie hiermee voor het blok gezet', blikt Deelen vijftig jaar later op dat moment terug.

Nog steeds is dat een vreemde constatering: dat dit bijzonder was, en dat de 'normale' praktijk eigenlijk inhield dat Defensie in de dienst of op missie verwonde en gehandicapte geraakte beroepsmilitairen op medische gronden altijd afdankte. Ondanks de toezegging van een minister betekende dit voor Ron Deelen dat hij jarenlang op zijn hoede was, en altijd zijn situatie moest uitleggen en verantwoorden. Dat hij zich onveilig voelde bij Defensie, en mensen tegenkwam die vonden dat hij niet binnen de lijntjes van het systeem paste. Een militair wordt immers regelmatig op geschiktheid getest, en wisselt iedere paar jaar van functie. Maar, aldus Deelen, een 'veteraan in actieve dienst zou niet iedere drie jaar bang moeten zijn dat hij mogelijk zijn baan kan verliezen omdat hij of zij een verwonding heeft.' Door zware missies en een toename van het aantal militairen met in de werksituatie opgelopen permanent letsel heeft Defensie de afgelopen jaren de nodige stappen gezet, maar volgens de majoor kan het nog altijd beter.

Terugkeerreis

Niet alleen beroepsmatig, maar ook privé behandelt dit boek hoe het Deelen in de jaren na zijn uitzending

verging. Hoe hij de aanslagen in zijn leven overwon. Hij vertelt over zijn tweede uitzending naar Bosnië in 2000, ditmaal bij de stabilisatiemacht van de NAVO, en over zijn vechtscheiding met zijn toenmalige vrouw. Zijn nieuwe relatie komt aan bod, evenals zijn weerzien, na jaren, met zijn zoon. In 2008 maakte Deelen een eerste zogenoemde terugkeerreis naar de plaats van de beschieting, samen met zijn ouders. Want niet alleen de militair Ron Deelen leefde met de gevolgen van de gebeurtenissen uit 1993, ook zijn thuisfront ging het niet in de koude

kleren zitten. Deelen: 'Vooral voor mijn moeder die, nu ze wat ouder werd, steeds meer last kreeg'. Voor de herbeleving en verwerking, en voor het 'zicht' en 'begrip' van de familie, was het een goede reis.

Dit boek is natuurlijk niet het enige missie- of levensverhaal van een Nederlandse militair. Er is een kleine traditie op dit gebied. Maar lang niet alle verhalen uit operaties die de moeite waard zijn, worden zo voor het voetlicht gebracht. Of in de context geplaatst van het leven van militairen na hun terugkeer, na

afloop van de missie. De Nederlandse militaire geschiedenis heeft wat dit betreft nog een inhaalslag te maken. Meer persoonlijke geschiedenissen van uitgezonden militairen verdienen het om verteld te worden, in voor- en tegenspoed. Uitgeverij White Elephant heeft dat ook als doelstelling. Op basis van het boek van Deelen en Van der Meijden is het oordeel: vooral blijven doen. ■

*Prof. dr. Arthur ten Cate, Nederlands Instituut voor Militaire Historie/
Rijksuniversiteit Groningen*

De *Militaire Spectator* is sinds 1832 het militair-wetenschappelijk tijdschrift voor en over de Nederlandse krijgsmacht. Het tijdschrift maakt relevante kennis, wetenschappelijke inzichten, ontwikkelingen en praktijkervaringen toegankelijk en slaat zo een brug tussen theorie en praktijk. De *Militaire Spectator* stimuleert de gedachtevorming over onderwerpen die de krijgsmacht raken en draagt zodoende bij aan de ontwikkeling van de krijgswetenschap in de breedste zin van het woord. Op deze wijze geeft het blad inhoud aan zijn missie: het bijdragen aan de professionalisering van het defensiepersoneel en het verhogen van het kennisniveau van overige geïnteresseerden. Daarmee bevordert de *Militaire Spectator* ook de dialoog tussen krijgsmacht, wetenschap en samenleving.

Kijk voor het digitale archief van de *Militaire Spectator* op: <https://www.militairespectator.nl/>, knop Archief.

Commando Kokhuis en operatie Market Garden

Welmoed Bons

Op 17 september 1944 ging operatie Market Garden van start.¹ Tijdens deze grote geallieerde operatie moesten belangrijke bruggen over de Rijn, de Maas en de Waal worden ingenomen, om daarna te kunnen doorstoten naar Duitsland. Nederlandse commando's van No. 2 Dutch Troop vochten tijdens de operatie met geallieerde eenheden mee. Een van hen was de 24-jarige sergeant Valentin Gerardus Kokhuis. Vijf jaar na Market Garden beschreef hij zijn oorlogservaringen voor de Commissie Militaire Onderscheidingen. De originele verklaring bevindt zich in collectie 057 Losse Stukken van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH).

Op 18 september vertrok Kokhuis, ingedeeld bij 504th Parachute Infantry Regiment (PIR) van de Amerikaanse 82nd Airborne Division, met een zweefvliegtuig vanaf Leicester. De landing in een weiland in de buurt van Nijmegen verliep moeizaam: het toestel had een te hoge snelheid, waardoor het landingsgestel afbrak. De piloot raakte bekneld. Toen Kokhuis uit het vliegtuig sprong, werd hij direct beschoten. 'Dit heb ik beantwoord met een tommygun', verklaarde hij.

Na het uitladen van de jeep meldde Kokhuis zich bij zijn eenheid. Met zes anderen kreeg hij opdracht de burgemeester van Wijchen te arresteren. Ze vonden de man op het gemeentehuis en maanden hem zich over te geven. 'Hoewel hij een pistool in de hand had, gaf hij hieraan gevolg.' De eenheid van Kokhuis rukte hierna op naar Nijmegen. De brug over de Waal

kon niet rechtstreeks worden genomen, daarvoor moesten de luchtlandingstroepen op 20 september eerst met bootjes de rivier oversteken. 'Toen wij midden op de rivier waren, kregen wij van alle kanten vuur', aldus Kokhuis. Tijdens de oversteek verloren 48 geallieerde militairen het leven.

Kokhuis' verhaal als commando tijdens de Tweede Wereldoorlog is interessant, maar roept ook vragen op. Wat was er aan de hand met de burgemeester van Wijchen? Nader onderzoek in samenwerking met de Historische Vereniging Tweestromenland (juli 2019) leverde geen duidelijk antwoord op de vraag waarom deze persoon werd gearresteerd. Kokhuis legde zijn verklaring in 1949 mondeling af. Een voorzichtige en kritische benadering van bronnen als deze is in ieder geval geboden.

In het tweede deel van zijn verslag verhaalt Kokhuis zijn belevenissen rond de landing bij Westkapelle (Walcheren) op 1 november 1944. Daarover in november meer op www.75jaarvrij.nl.

FOTO: BEELDBANK NIMH

B-24 Liberators werpen voorraden af voor Amerikaanse parachutisten op de grond rond Nijmegen en Son

¹ Zie ook: W.H. Tiemens, 'Waarom 'Arnhem' mislukte', in: *Militaire Spectator* 169 (2000) (9) 471-479. <https://www.militairespectator.nl/sites/default/files/bestanden/militairespectator/2000/2000-0471-01-0120.PDF>.

De Binnenlandse Strijdkrachten in bevrijd Nederland

Koen Monnickendam en Hanneke Takken

Het is 18 september 1944, in de vroege morgen. De 28-jarige Johan Pekelharing rijdt op zijn fiets vanuit het Brabantse Zeelst richting Eindhoven. Oplettend kijkt hij om zich heen. Zijn er ergens Duitsers te zien? Een paar honderd meter achter hem volgt een Amerikaanse jeep met acht paratroepers van de 101st Airborne Division, wapens in de hand. Met een verrekijker houden ze de eenzame fietser goed in de gaten. Hand omhoog is stoppen. Hand achter de rug is dekking zoeken. Draait de fietser om, dan betekent dat: de vijand is in aantocht, wegwezen!

Johan Pekelharing was de tweede man van de Zeelster tak van de Brabantse verzetsgroep Partizanen Actie Nederland (PAN). Het zweefvliegtuig waarmee de Amerikanen de dag ervoor op de afgesproken landingszone hadden moeten landen, had elders een noodlanding gemaakt. Het was nu aan Johan om ze veilig bij hun eenheid af te leveren. Een gevaarlijke onderneming, maar gelukkig bleken de Duitse stellingen die ze moesten passeren verlaten. 'De jeep volgde prachtig, ik kreeg er nu pas echt plezier in!', aldus Pekelharing.

Johan was een van vele verzetsstrijders die de geallieerden hielpen met hun strijd tegen nazi-Duitsland. Om de verzetsgroepen goed te kunnen inzetten en aansturen, waren op 5 september de Binnenlandse Strijdkrachten opgericht.² Hieronder vielen de drie grootste verzetsorganisaties: de Landelijke Knokploegen (LKP), de Raad van Verzet (RVV) en de Ordedienst (OD). Soms werden ook leden van andere verzetsgroepen onder de BS geschaard. Zo ging een deel van Johans PAN, die al intensief samenwerkte met de LKP, op 22 september op in de gewapende tak van de BS, de Stoottroepen.

FOTO: BEELDDANK NIMH

Bewapende leden van de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten brengen een verdachte Nederlander over naar een verzamelplaats voor arrestanten in Amsterdam

In het bevrijde deel van Nederland werd een onderscheid gemaakt tussen de strijdende en niet-strijdende onderdelen van de BS: de Stoottroepen en de Bewakingstroepen. De Stoottroepen zetten vanuit bevrijd gebied de strijd tegen de Duitsers voort, bijvoorbeeld als onderdeel van een geallieerde eenheid. De Bewakingstroepen werden ingezet voor de handhaving van de orde in bevrijd gebied, voor het arresteren van NSB'ers en voor bewakingstaken.

Lees het achtergrondverhaal 'Nederlandse strijders in actie' in de *Bevrijdingskrant* van september op www.75jaarvrij.nl.

² Zie ook: Dr. H.J.C. Termeer, 'De strijd om het nieuwe leger. Rivaliteit tussen veteranen van leger en verzet in de nationale crisis van de bevrijdingsjaren 1944-1945', in: *Militaire Spectator* 164 (1995) (5) 236-245. <https://www.militairespectator.nl/sites/default/files/bestanden/uitgaven/1995/1995-0236-01-0059.PDF>.

De vrijwilliger

Linda Polman

Ooit was er een man die zich vrijwillig in Auschwitz liet opsluiten. Het avontuur van ritmeester Witold Pilecki begon toen hij als Poolse regeringsmilitair klem kwam te zitten tussen Rusland en Duitsland. In 1939 waren beide landen Polen simultaan binnengevallen. Slavische Polen werden op de knieën gedwongen, Joodse Polen verdwenen in getto's en werden later gedeporteerd en vernietigd, en intussen annexeerde Stalin het oosten van het land. Het Poolse kabinet vluchtte naar Londen. Pilecki was oprichter van de een van de eerste nationalistische verzetsgroepen in Polen en werd lid van de Armia Krajowa (het Poolse Binnenlandse Leger), dat onder bevel stond van de regering in ballingschap. In 1940 kuste hij zijn familie vaarwel, nam een valse identiteit aan, liet zich opzettelijk arresteren bij een razzia en liet zich als informant voor de geallieerden opsluiten in Auschwitz.

Pilecki zat niet in het vernietigingskamp, Auschwitz-Birkenau, maar in het basiskamp voor niet-Joodse gevangenen. Zij werden afgebeeld, uitgehongerd en executies waren aan de orde van de dag, maar hun dood was niet het enige doel: deze gevangenen mochten iets langer leven omdat ze van het juiste ras waren, en omdat ze nodig waren om dit eerste Duitse kampencomplex op buitenlands grondgebied te bouwen. Gemiddeld overleefden de niet-Joodse gevangenen drie maanden, maar Pilecki en zijn mannen vonden baantjes waarin ze het langer redden. Tweeënhalf jaar bleef Pilecki in Auschwitz. Hij zette verzetscellen op onder de gevangenen, maar het is hem niet gelukt om een algehele opstand te veroorzaken. Wel smokkelden ze medicijnen het kamp binnen en slaagden ze erin Duitse officieren te infecteren met typhus. Pilecki verzamelde intussen informatie over onder meer de layout en

de functies van het allengs uitgebreidere kampencomplex. Enkele van Pilecki's mannen werden vrijgelaten, meestal nadat de familie nazi's in Warschau had omgekocht. Zij kregen van Pilecki rapporten mee waarin hij de wereld vertelde over de gaskamers waarin duizenden Joden uit heel Europa werden vernietigd. In 1943 schreef hij: 'In de eerste drie jaar zijn er twee miljoen mensen vermoord, de komende twee jaar zullen er drie miljoen mensen omkomen in dit kamp.'

Er zijn bewijzen dat Churchill *himself* zijn verslagen nog heeft gelezen, maar Pilecki's dringende adviezen om Auschwitz te bombarderen of te bevrijden werden genegeerd. Zowel de geallieerden als het Poolse verzet weigerden te geloven dat in Auschwitz de Endlösung plaatsvond. Of ze geloofden het wel, maar vonden ingrijpen te risicovol, of het was hun prioriteit niet.

Pilecki besepte uiteindelijk dat er geen hulp zou komen en besloot dat zijn werk in Auschwitz zo geen zin had. Hij ontsnapte en keerde terug naar Polen, waar hij zich opnieuw in het verzet stortte; eerst tegen de nazi-bezitters, later tegen de communisten.

Het was het nieuwe, post-oorlogse communistische regime dat hem ten slotte als landverrader executeerde. Dat was in 1948.

Het leven van Witold Pilecki staat beschreven in het onlangs verschenen boek *Vrijwillig naar Auschwitz* van Jack Fairweather, een Britse voormalige oorlogsverslaggever. Na zijn executie mocht Pilecki's naam in communistisch Polen niet meer genoemd worden en raakte hij bijna vergeten. Nu is zijn verhaal uit de mottenballen gehaald en moet het jongeren morele moed

bijbrengen. Deze maan was het tachtig jaar geleden dat de oorlog in Polen begon.

Het Pilecki-instituut, opgericht door de rechts-nationalistische regering, biedt de jeugd zomercursussen aan over leiderschap. Maar dan wel leiderschap à la de rechts-nationalisten, met een beleid dat inzet tegen homo's, vluchtelingen en jawel, Joden. ■

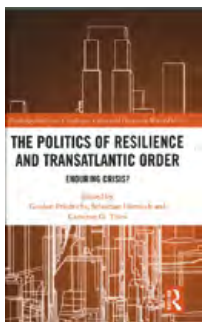
SIGNALERINGEN

Het menselijk getij

Hoe demografie de moderne wereld heeft vormgegeven
Door Paul Morland
Amsterdam (Atlas Contact) 2019
448 blz.
ISBN 9789045037073
€ 29,99

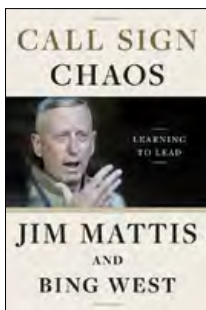
Demograaf Paul Morland gaat in *Het menselijk getij* na welke gevolgen bevolkingsverschuivingen hebben gehad in de geschiedenis. Hij bekijkt verschillende voorbeelden van bevolkingsexplosies die de oprichting van legers en het veroveren van gebied mogelijk maakten, zoals in de jaren 1930 in Duitsland en recente ontwikkelingen in het Midden-Oosten. Naast bevolkingsgroei is krimp volgens Morland een cruciale factor, ook omdat de economische activiteit in eigen land daarmee samenhangt. Landen met veel inwoners hebben bevolkingsarme landen in het verleden vaak overvleugeld en 'de macht van het getal' is vanaf de Industriële Revolutie een belangrijk aspect in de internationale betrekkingen geweest.

The Politics of Resilience and Transatlantic Order

Enduring Crisis?
Door Gordon Friedrichs, Sebastian Harnisch en Cameron G. Thies (red.)
Abingdon (Routledge) 2019
282 blz.
ISBN 9780429028847 (e-book)
€ 36,-

De opkomst van het populisme en de toenemende polarisatie in de VS en Europa verscherpen de crises die de afgelopen twintig jaar zijn opgetreden in de trans-Atlantische betrekkingen. Vanuit die stelling onderzoeken auteurs in de bundel *The Politics of Resilience and Transatlantic Order* hoe democratieën hun mechanismen van wat zij noemen *crisis resilience* in stand kunnen houden en kunnen toepassen bij het zoeken naar oplossingen. Thema's zijn onder meer burden-sharing in de NAVO, de Brexit en de integratie van China in de economische wereldorde. De bundel bevat ook een artikel van Arthur ten Cate over de Amerikaans-Nederlandse betrekkingen na 9/11 tijdens out-of-area operaties.

Call Sign Chaos

Learning to Lead
Door Jim Mattis en Bing West
New York (Penguin/Random House) 2019
320 blz.
ISBN 9780812996838
€ 18,-

James Mattis, die begin dit jaar terugtrad als minister van Defensie van de VS, vertelt in *Call Sign Chaos* het verhaal van zijn carrière van rekrut tot viersterrengeneraal bij het US Marine Corps. De titel is ontleend aan een van de bijnamen die hij verwierf als commandant. Mattis leidde Amerikaanse troepen in de Golfoorlog van 1991, in Afghanistan en in Irak. In zijn boek onderscheidt hij direct leiderschap, uitvoerend leiderschap en strategisch leiderschap. Hij wijst op het belang van bondgenoten en gaat in op strategische dilemma's, waarbij hij uitlegt hoe politieke aspiraties in het gedrang kunnen komen met de bittere realiteit in een inzetgebied.

Cold Warriors

Writers Who Waged the Literary Cold War
Door Duncan White
New York (HarperCollins) 2019
800 blz.
ISBN 9780062449818
€ 29,-

Aan beide kanten van het IJzeren Gordijn mengden schrijvers zich tijdens de Koude Oorlog in de strijd en regeringen hanteerden literatuur als zwaard. Journalist en historicus Duncan White beschrijft in zijn boek *Cold Warriors* hoe de VS, de Sovjet-Unie en Groot-Brittannië netwerken in stand hielden voor *literary warfare*, waarin agenten spioneerden, dissidenten bewerkten en subversieve acties uitvoerden. Hun instrumenten waren romans, essay's en gedichten, gekoppeld aan een propagandamachine. Sovjetschrijvers die niet mee wilden werken moesten met consequenties rekenen. White, verbonden aan Harvard University, behandelt tientallen schrijvers, maar gaat dieper in op George Orwell, Stephen Spender, Mary McCarthy, Graham Greene en Andrej Sinjavsky.

